Партияның XII область конференциязы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!
1925 чылда үндезилеттинген

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди
Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 49 (6375). 1966 ч. февраль 27, воскресенье | Өртээ 2 көп.

ИНФОРМАСТЫГ ДЫҢНАДЫГ

Партияның XII область конференциязы дүүн республиканың хөгжүмнүг театрынга болган.

СЭКП Тыва обкомунуң болгаш партияның область организациязының ревизия комиссиязының отчёт илеткелдерин база ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң беш чыл планының талазы-биле СЭКП-ниң XXIII съездизиниң Директиваларының төлевилелиниң дугайында илеткелди конференцияның төлээлери дыңнап, чугаалашкан болгаш илеткелдер талазы-биле чогуур доктаалдарны хүлээп алган. СЭКП обкомунуң болгаш ревизия комиссиязының чаа составын, а ол ышкаш Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXIII съездизинге баар делегаттарны соңгаан.

Партия обкомунуң ажылының дугайында илеткелди СЭКП обкомунуң бирги секретары эш **С. К. Тока** кылган, ревизия комиссиязының ажылының дугайын оон даргазы эш **Е. Ф. Калюжный** илеткээн. Беш чыл планының талазы-биле Директиваларның төлевилелиниң дугайында илеткелди Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы эш **М. К. Мендуме** кылган.

Отчёт илеткел талазы-биле санал берген эштер болза: СЭКП Кызыл хооркомунуң бирги секретары **П. Т. Киселев**, Тожу районда «Совет Тыва» колхозтуң даргазы **В. С. Тамдың-оол**, СЭКП Таңды райкомунуң бирги секретары **М. М. Сухачев**, «Найырал» совхозта хойжулар бригадири **Х. Ч. Сүгдер**, СЭКП Барыын-Хемчик райкомунуң бирги секретары **Т. А. Стал-оол**, СЭКП обкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизиниң эргелекчизи **Ю. Л. Аранчын**, «Сүт-Хөл» совхозтуң хойжузу **О. Б. Самбал-Норбу**, СЭКП Каа-Хем райкомунуң бирги секретары **Н. П. Федоров**, «Тыва даг-дугу» комбинаттың директору **Ч. Д. Б. Ондар**, облпрофчөвүлелдиң даргазы **Т. Ч. Норбу**, СЭКП Чөөн-Хемчик райкомунуң бирги секретары **Ш. Д. Куулар**, ВЛКСМ обкомунуң бирги секретары **Г. Ч. Ширшин**, Таңдыда «Коммунизмниң херели» колхозта партия комитединиң секретары **Х. С. Аракчаа**, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы **Б. Ш. Долчанмаа**.

Директиваларның төлевилелиниң талазы-биле СЭКП Бай-Тайга райкомунуң бирги секретары **М. С. Кызыл-оол**, «Элегес» совхозтуң директору **Г. П. Балабанов**, кедээ ажыл-агый министриниң оралакчызы **М. Б. Достан-оол**, «Главкрасноярск тудугнуң» начальнигиниң оралакчызы **А. М. Робинер**, «Сүт-Хөл» совхозта тракторжу бригадир **С. Канпаанак**, Барыын-Хемчикте «Большевик» колхозтуң даргазы **А. Д. Шаалы**, «Красноярскуголь» комбинаттың начальниги **Г. С. Семинобыла** олар санал бергеннер.

Эш **М. К. Мендумениң** илеткелиниң допчулалы болгаш түс-түс айтырыглар талазы-биле саналдар дараазында номерге үнер.

СЭКП ТЫВА ОБКОМУНУҢ АЖЫЛЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА ОТЧЁТ

СЭКП обкомунуң бирги секретары эш С. К. Токаның илеткелинден

Тываның коммунистериниң XII обл-партконференциязы болза бистиң партиявыс болгаш бүгү совет улус коммунистиг тургузуушкунну ээлчеглиг үе-чадазының сорулгаларын тодаралыр ужурлуг СЭКП-ниң XXIII съездизинге уткуштур бар чоруур хүннерде эртип турарын илеткелчи чугаалаан.

Ленинчи чиңгине шугумну амыдыралга шудургу боттандырбышаан, Коммунистиг партия болгаш оон Төп Комитеди бистиң Төрээн чуртувустуң күчүзүн быжыглаар болгаш коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тургузары-биле бүгү-ле чүвени кылып турар. Үлетпүр болгаш кедээ ажыл-агый бүдүрүлгезин улам ыңай көдүрер, совет кижилерниң амыдыралының материалдыг деңнелин өстүрер талазы-биле эртемге болгаш экономикага үндезилеттинген хемчеглерни ажылдап кылган СЭКП ТК-ның март болгаш сентябрь Пленумнары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң чедиги сессиязы ол угланыышкынга чугула үе-чада болган.

1965 чылдың иштинде чурттуң ажыл-агыйжы түңнелдеринге болгаш чаа беш чылдың бирги чылының эгезинде шылгараңгай болуушкуннарга допчузу-биле доктаагаш, эш Токаның демдеглээни болза, СЭКП ТК-ның, Совет чазактың ленинчи мерген угаанныг национал политиказының ачызында Совет Тывага социал-экономиктиг ханы чаартылгалар улам ыңай боттанып турар. Оон түңнелинде үлетпүр тургустунуп, кедээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң темпилери өзүп турар, хөй чуртталга бажыңнарын, школаларны, клубтарны, эмнелгелерни, уруглар албан черлерин, магазиннерни база культура-амыдыралдың өске-даа бүдүрүлгелерин болгаш албан черлерин туткан.

«Тыва АССР-ниң чонунуң культурлуг хандырылгазының байдалы болгаш ону экижидер талазы-биле хемчеглер дугайында» РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1966 чылдың февраль 3-те шиитпири—бистиң республиканың ажылчы чоннарының дугайында партияның болгаш чазактың ленинчи сагыш салыышкынының чаа илергейлээшкини болур.

Совет Тываның партия организациязы болгаш республиканың бүгү ажылчы чоннары Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың иштики болгаш даштыкы политиказын изиг-биле чүүлдүгзүнүп, бүрүнү-биле деткивишаан, партияның Төп Комитединиң март болгаш сентябрь Пленумнарының шиитпирлерин күүседир болгаш СЭКП-ниң XXIII съездизин төлептиг уткуур дээш бүгү-ле хемчеглерни алырын СЭКП ТК-га бүзүредип турарлар.

Оон дараазында илеткелчи республиканың кедээ ажыл-агыйының байдалын анализтеп чугаалаан.

Колхоз болгаш совхоз бүдүрүлгезин көдүрериниң кол угланыышкыннарын болгаш экономиктиг үндезиннерин тодараткан СЭКП ТК-ның март Пленумунуң төөгүлүг шиитпирлери ам безин боттуг түңнелдерни берген. Тываның кедээ ажыл-агыйында бүдүрүлге фондулары, электри-биле чепсеглээшкини өзүп, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү бедип турар. Сөөлгү чылдарның иштинде хөй-хөй колхозтар болгаш совхозтар экономика талазы-биле быжыккан.

1965 чылда республиканың колхозтарында болгаш совхозтарында сүттү бүдүрери 1964 чылдыы-биле деңнээрге барык 5 муң тонна азы 19,8 хуу көвүдээн. Бир саар инекке онааштыр сүттүң ортумак саалдазы 178 килограмм көвүдээн. Ол чорук сүт садып алырының күрүне планын ажыр күүседир арганы берген.

Ниитиниң продуктулуг малының баш саны 54,5 муңга немей көвүдээн, малдың өлүп хораар чоруу элээн кызырылган. Малдан ниитизи-биле алыр чаш төл 20 хуу көвүдээн.

Таңды болгаш Барыын-Хемчик районнарының ажылчы чоннары мал ажылынга дээре түңнелдерни чедип алган. Олар мал ажылының продукциязының бүгү хевирлерин күрүнеге садар планнарны ажыр күүседип, малдың продуктулуун болгаш баш санын өстүрерин, мал ажылынга чарыгдалдарны кызырарын чедип алган. Ол болза ала-чайгаарлаашкын-биле эвес, а ТК-ның март Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар талазы-биле ол районнарның партия, совет болгаш хөй-ниити организацияларының организакчы ажылының түңнели болган деп чүве билзиңгир-дир.

СЭКП-ниң Таңды райкому, колхозтар, совхозтарның хөй-хөй партия эге организациялары мал ажылының фермаларынга хүн бүрүнүң организакчы ажылын чорудуп, мал ажылының ажыл-ишчилериниң чогаадыкчы инициативазын идепкейлиг хөгжүдүп, ону салдынган сорулгаларны шиитпирлээринче билдилиг углап башкарып турар. Ниитиниң мал ажылын хөгжүдериниң айтырыгларын партия организацияларында коммунистерниң чугаалажып көөрүнге, а ол ышкаш СЭКП райкомунга чугаалажып көөрү-биле үргүлчү киирип турар. Социалистиг чарыштың мурнакчыларын деткип шаңнаарының янзы-бүрү хевирлерин калбаа-биле ажыглап турар.

«Коммунизмниң херели» колхозта партия организациязында (секретары эш Аракчаа) 52 коммунистер бар. Оларның иштинден 40 кижи бүдүрүлгениң шиитпирлиг участоктарында ажылдап, авангардтыг рольду ойнап, күш-ажылга боттарының үлегер-чижээн көргүзүп турарлар. Артельдиң баштаар чериниң ажылын холгаарлавайн, кижилер-биле кызымаккай ажылдап, ажыл-агыйжы сорулгаларны боттандырарынче колхозчуларның күзел-соруун каттыштырбышаан, партия организациязы даасан ажыл-херек дээш ажылдакчыларның харысалгазын бедидерин чедип ап, ниитиниң күш-ажылын ак сеткилдиг-биле көрүп турар кижилерни деткип база мактап, шаңнап турар. 1965 чылда мал ажылының 6 ажылдакчылары болгаш 7 механизаторлар Москва хоорайда Улус ажыл-агыйының чедиишкиннериниң делгелгезинге колхозтуң күзели-биле чораан, хойжуларга немелде төлевирни өй-шаанда боттандырган.

Партбюро болгаш колхоз баштаар чери социалистиг чарыштың улуг ужур-дузазын үнелеп көрүп турар. Чарыштың тиилекчилеринге шилчиир Кызыл туктарны болгаш вымпелдерни тывсып турар. Колхозта «Хойжунуң хүнүн» доктааткан, «Колхозчу» деп хана солуннуу, «Крокодилди» болгаш «Комсомолчу прожекторну» үндүрүп турар, беседаларны болгаш лекцияларны доктаамал чорудуп турар.

Организакчы болгаш кижизидилгелиг ажылды шын тургусканының түңнелинде колхозка күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээр таварылгалар узуткаттынган, колхоз дүрген көдүрлүп, районда бирги черни ээлеп турар.

«Тиилелге», «Элегес» совхозтарда болгаш өске-даа парторганизацияларда организас-массалыг ажыл экижээн. 1965 чылдың дургузунда Таңды район социалистиг чарышка каш удаа тиилекчи болуп, СЭКП обкомунуң, Министрлер Чөвүлелиниң болгаш Облпрофчөвүлелиниң шилчиир Кызыл түгүн салбайн тудуп турарының ужуру-даа бо.

Республиканың өске-даа чамдык районнарында болгаш партия эге организацияларында эки талалыг дуржулга база чыгдынган. Ынчалза-даа бо бүгү ажылывыста улуг четпестерни, чазыгларны болгаш өйүн эрттирипкен чүүлдерни канчап-даа чажырып болбас. СЭКП обкому, республиканың Министрлер Чөвүлели болгаш Кедээ ажыл-агый министерствозу СЭКП ТК-ның март Пленумунуң айтып турарын ёзугаар ниитиниң мал ажылының бүгү адырларын шиитпирлиг көдүрер, малдың бедик продуктулуун хандырар, продукцияны бүдүрерин улуу-биле көвүдедир болгаш мал ажылының орулгазын бедидер талазы-биле ам-даа эвээш чүүлдерни кылган.

Бистиң республика 1965 чылда Чөөн Сибирьде күрүнеге эът садар планын күүсетпээн кара чаңгыс район болуп турар. Харын оон туржук эът белеткээриниң хемчээли 1964 чылдыы-биле деңнээрге 3158 тоннага кызырылган. Ол чорук чамдык ажыл-агыйларның болгаш районнарның, ылаңгыя Бай-Тайга, Улуг-Хем болгаш Чөөн-Хемчик районнарының удуртукчуларында күрүне сагылга-чурумунуң чавыс деңнелиниң түңнелинде болдунган. Эът белеткээр планны күүседириниң бүгү аргалары бар турда-ла, олар ону үскеннер. СЭКП райкомнарының секретарьлары эштер Кызыл-оол, Буянды, Куулар олар планнарны өскертип болбазының дугайында СЭКП ТК-ның март Пленумунуң айтыышкынының эки билип алган болза-даа, күрүне планнарын хажык чокка күүседири партия организацияларының бирги хүлээлгези болур дугайында Пленумнуң негелделерин утканнар.

СЭКП обкому, республиканың Министрлер Чөвүлели болгаш Кедээ ажыл-агый министерствозу ниитиниң малын улам өстүрериниң, малдың продуктулуун бедидериниң болгаш мал ажылының интенсификациязының айтырыгларын четпес шиитпирлеп келген болгаш ам-даа четпес шиитпирлеп турар дээрзин илеткелчи оон ыңай чугаалаан. Ынчангаш ол чорук мал ажылының продукциязын бүдүреринин планын күүсетпезинге чедирип турар.

Илеткелчи мындыг чижекти көргүскен. Ажыл-агыйларның чамдык удуртукчуларының харысалга чок чоруунуң уржуунда сөөлгү ийи чылдарның дургузунда ниитиниң секторунга 149,1 муң мал өлген. Бир эвес ол чидириигни продукциязы шилчилер болза 17,6 муң тонна эът, 5,1 муң тонна сүт, 440 тонна дүк болган турар ийик.

Малдың кызыраар чоруунуң түңнелинде колхозтар болгаш совхозтар чыл бүрүде төрүүр инектерниң болгаш кыс хойларның ниити төрүүр чаш төлүн 20 хуудан өрү албайн турар. 1965 чылда 100 баш кыс малга онааштыр алган чаш төл мындыг болган: бызаа— 69, хураган —79. Тес-Хем, Эрзин болгаш Тожу районнарының чамдык ажыл-агыйларында, «ҮТБА 25 чылы», «Улуг-Хая», «Барлык» совхозтарда байдал оон-даа дора.

Ажыл-агыйларның чамдык удуртукчулары кодан малда кыс малдың хуузунуң эвээш болуп турарынче кичээнгейни көрүндүрбейн турар. Ам республиканың колхозтарында болгаш совхозтарында саар инектерниң саны эвээш дээн норма-биле алырга 40 хуу турарының орнунга чүгле 33—35 хуу болуп турар. Харын оон туржук Улуг-Хем районнуң колхозтары, «Чыраа-Бажы» болгаш «Элегес» совхозтар 1964 чылдыы-биле деңнээрге саар инектерниң баш санының кызырлырын болдурган. Кыс малдың баш санын доктаамал өстүрерин чедип алыры эргежок чугула. «Көк-Тей» совхозта инектиң 46 хуузу саар инектер, дуржулга станциязында хойнуң 70,7 хуузу кыс хойлар болуп турар.

Мыйыстыг бода малдың чаш төлүн дүрген семиртириниң чамдык дуржулгазы элээн ажыл-агыйларда чыгдынган. 1965 чылда Таңды районнуң колхозтары бирээзиниң-не ортумак дензизи 316 килограмм, а Бии-Хем районнуң колхозтары бирээзи-ле 325 килограмм мыйыстыг бода малды белеткел пунктуларынга дужааган. Бо чылдың январьда безин дуржулга станциязы бирээзи-ле ортумаа-биле 390 килограмм дензилиг шарыжыгаштарны күрүнеге дужааган болгаш эът садарының чартык чыл планын хуусаа бетинде күүсеткен.

Бии-Хем районнуң «Кызыл тараачын» колхозунда мыйыстыг бода малдың чаш төлүн дүрген семиртириниң ийи чылда чорудуп турар. Ол ажыл-херекке эки кадарчы кадарларны шилип алган, эки талалыг дуржулга чыгдынган. Ында килограмм немелде дензиге онааштыр 7 хире чем единицалары чарыгдаттынып турар, ынчангаш 18 ай назылыг шарыжыгаштар 200 ажыг килограмм дензилиг болуп турар. Эрткен чылын ол колхоз семирткен шарыжыгаштарның эъдиниң центнер бүрүзүнден 55 рубльдиң арыг орулгазын алган.

Ынчалза-даа экономика талазы-биле ажыктыг дуржулга хөй-хөй районнарда болур-чогуур-биле нептеревейн турар. Бай-Тайга, Барыын-Хемчик болгаш Чөөн-Хемчик районнарының ажыл-агыйлары биче дензилдиг болгаш эвээш дензилиг малды белеткел пунктуларынга дужаарын мурнуку хевээр үргүлчүлевишаан, ол чорук күрүнеге болгаш ажыл-агыйларның боттарынга улуг когаралды чедирип турар.

Бо чылын чер болганга малды семиртириниң мурнакчы дуржулгазын шудургу нептередир болгаш бүгү ажыл-агыйлар дужаар шынарының бедик дензилиг малын белеткел пунктуларынга дужаарын чедип алыры эргежок чугула.

Чамдык ажыл-агыйлар специализастаашкынга чагдынып алгаш, хаваннарның баш санын кызырар, харын-даа хаван фермаларын узуткаар орукче кирген, а СЭКП обкому ол четпес чорукту өй-шаанда чайладып шыдаваан. 1965 чылда Бии-Хем районнуң колхозтары хаван эъдин бүдүрерин барык ийи катап, Каа-Хем районнуң колхозтары хаваннарны 700 башка кызырган болгаш хаван эъдин бүдүрерин 100 тоннага эвээжеткен. «Элегес», «Межегей», «Сүт-Хөл» болгаш «Чыраа-Бажы» совхозтарда хаваннарның баш саны хөйү-биле кызырылган.

Хаван ажылын чедир үнелеп көрбес чорукту совхозтар болгаш тараалан районнарга ниитиниң мал ажылының ол адырын чедишкинниг хөгжүдер талазы-биле бүгү-ле эргежок чугула чүүлдерни кылыр ужурлуг бис.

Оон дараазында илеткелчи сүт-күр мал ажылының хөгжүлдезинде четпестерге доктааган. Бо талазы-биле улуг четпестерниң бирээзи болза, республиканың барык бүгү районнарында эъткир-сүткүр саар инектерни бүдүн чылдың дургузунда оларга одарладып турарында болур, чүгле эвээш санныг саар инектерни кышкы үеде тургузу ажаап азырап турар.

Беш чылдың төнчүзүнде саар инектерниң чартык кезиинден эвээш эвезинден 2500 болгаш оон хөй килограмм сүттү инек бүрүзүнден алыр төлээде, мыйыстыг бода малдың үксаазын экижидер талазы-биле ажылды күштелдирер херек.

Хой ажылын хөгжүдериниң айтырыгларын илеткелде тодаргайы-биле чырыткан. Бис хойнуң баш санының чогуур өзүлдезин хандырбаан, оон дүккүрүн улуу-биле бедидерин чедип ап шыдаваан бис, кыргылданы организастаарын болгаш ол продукцияның ажаалдазын, ону ылгап сорттаарын чорудар үезинде дуктуң хөй чидириин болдуруп турар бис. Республикада дуктуң ортумак кыргылдазы чүгле 200 граммга бедээн, а совхозтарда чүгле 130 грамм болган. 1965 чылда Бай-Тайга, Өвүр, Эрзин, Чөөн-Хемчик районнарының колхозтары, «Улуг-Хая», «Шекпээр», «Тес-Хем» совхозтар күрүнеге дүк садар планны күүсетпээн.

Республикага хой ажылын хөгжүдериниң ажыктыының дугайын хөй фактылар чугаалап турар. 1965 чылда «Тээли» совхозка хой ажылындан алган ажыктыг чүүл 605 муң рубль азы ажыл-агыйның бүгү орулгазының 71,3 хуузу болган. Ажыл-агый хой ажылындан 353 муң рубльдиң арыг орулгазын алган.

Ындыг турбуже хөй-хөй ажыл-агыйларда хой ажылын чедир үнелеп көрбейн турар.

Хойнуң 60 ажыг хуузун нарын дүктүг уксаалар-биле экижиткен Тес-Хем, Эрзин болгаш Өвүр районнарының колхозтарында хойну чемнер-биле хандырганы 10—15 хуудан ашпайн турар, оон 95 хуузун багай кажааларда ажаап турар. Оон түңнелинде чүгле сөөлгү ийи чылдарның иштинде безин ол районнарга 50 муң ажыг баш мал өлген.

СЭКП обкому, Министрлер Чөвүлели болгаш Кедээ ажыл-агый министерствозу ол четпестерни чайладырының боттуг хемчеглерин албайн келген.

Хой ажылынга күш-ажылдың организастыг чоруун бүгү хемчег-биле экижидериниң эргежок чугулазын илеткелчи демдеглээн. Хойжу улуг бригадаларны тургузарын каш чылдың мурнунда эгелээн турган. Бо үеде ындыг бригадалар 100 бар. Хой ажылын хөгжүдериниң ол хевиринге дешпилиг болуп турар дугайын мындыг чижектер чугаалап турар.

Үш чылдың мурнунда «Торгалыг» колхозтуң Кара-Талга улгаттыр каттыштырган хойжу бригаданы тургускан. Ол бригаданы коммунист Дагба Доржу баштаан. Ында 16 хойжулар ажылдап турар. 1965 чылда бригада колхозка 57 муң рубльдиң арыг орулгазын берген. Ында 3455 төрүүр хойдан 100 башка онааштыр 80 хураганны алган, а коммунистер эштер Дагба Доржу, Серен-оол, Базыраа 90—90 хураганнарны алган. Кара-Талдың төвүнде чуртталга бажыңнарын, чунар бажыңны, кызыл булуңну туткан, электри чырыткы, чаңгыс аай хевирниң кажаалары бар. Чемнерни, минералдарны сөөртүп чедирип алган, мал суггарар черни дерип кылган. Бригада бодунуң күжү-биле 250 тонна сигенни белеткээн, колхоз бригаданы шыктыг болгаш холуксаалыг чемнер-биле хандырып турар.

Таңдыда хойжулар Иван Сафонов, Оюн Төкел-оол, Оюн Лаа-Сүү, «Кызыл тараачын» колхозта Ондар Эрес-оол, Барандаа Байыр, Чөөн-Хемчикте Моңгуш Чола болгаш өске-даа хөй-хөй хойжулар хураганнарны өстүрүп доруктурарының болгаш дүк кыргылдазының талазы-биле бедик көргүзүглерни чыл бүрүде чедип ап турарлар.

Мурнакчыларның чедиишкиннери болза хой ажылында улуг курлавырларны бистиң ам-даа багай ажыглап турарывыстың дугайын чугаалап турар-дыр. Хойжуларның күш-ажылын организастаарының хөй-хөй айтырыгларын СЭКП обкому туюлуңга чедир шиитпирлеп шыдаваан. Оон туржук, партияның Каа-Хем болгаш Таңды райкомнары хой ажылын хожудаңгай ёзу-биле чорудуп турар. Хойжу бригадаларны организастаарын болгаш оларның төптерин тургузарын олар шуут чугаалаарга, чедир үнелевейн турар.

Мал ажылы — Тываның кедээ ажыл-агыйының кол адырларының бирээзи деп чүвени партия обкомунуң, чамдык райкомнарының болгаш колхозтарда, совхозтарда партия организацияларының чамдыкта уттуу каап турары-биле, хойжулар, кадарчылар-биле ажылды кошкак организастап турары-биле мал ажылында байдалдың багай болуп турарын тайылбырлаар болза чогуур деп түңнелди илеткелчи кылган. Ырак одарларда малчыннар бүрүзүнге четпес-тир бис. Оларны ховар чылып турар бис, ажылдың аргазынга болгаш методунга оларны өөретпейн, амыдырал болгаш культура талазы-биле оларже четче сагыш салбайн турар бис. Бай-Тайга, Барыын-Хемчик, Эрзин, Тес-Хем болгаш өске-даа районнарның ырак одарларда малчыннарынга автолавкалар, медицина ажылдакчылары, көжер кинолар кончуг ховар баргылаар.

Мал ажылының фермалары болгаш хойжу бригадалар мал ажылында ындак болгаш ону билир эки кижилер-биле четчелеттинген турзун дээш эргежок чугула бүгү чүүлдерни кылыр, мал ажылынче коммунистерни, комсомолчуларны чорудар херек. Оон-биле кады малчыннарның материал болгаш угаан-бодал хереглелдерин хандырар дугайында доктаамал сагышты салыр.

Амгы үеде хой ажылында эң-не харысалгалыг үе — хойлар массалыы-биле оолдап турар. Колхозтар болгаш совхозтар ам безин 90 муң баш ажыг хураганнарны алган, ынчаарга кышкы айларда хойжулар шупту 200 муң ажыг хураганнарны алырлар. Бо ажылды организастыг чорудары — партия организацияларының, колхозтар болгаш совхозтар удуртукчуларының кол сорулгаларының бирээзи.

Республикада хову ажылының хөй-хөй үндезин айтырыглары деңдии багай шиитпирлеттинип турар. Моон ужурунда сөөлгү үш чылдарның дургузунда республика күрүнеге тараа садарының планын күүсетпээн. Агротехниканы каржызы-биле үреп турар, база чер ажылының культуразы куду.

Каа-Хем районда хөрзүн-даа, агаар-бойдузунуң-даа талазы-биле мырыңай дөмей байдалда турар «Кызыл тук» биле Ленин аттыг колхозтарны дүжүт талазы-биле илеткелчи деңнеп чугаалаан. 1965 чылда гектардан-на Ленин аттыг колхоз 9,1 центнер тарааны алган, а «Кызыл тук» колхозтуу — чүгле 6,7 центнер болган.

Таңды районнуң «Революцияның чалбыыжы» биле «Совет Россия», Улуг-Хем районнуң «Күш-ажылдың хостуу» база Жданов аттыг колхозтарының талазы-биле база ындыг деңнелдерни кылып болур.

«Революцияның чалбыыжы», Ленин аттыг болгаш өске-даа мурнакчы ажыл-агыйларда хөрзүнну бедик шынарлыг кылдыр ажылдап кылып, эки үрезиннерни тарып, культура бүрүзүнүң тарыыр хуусаазын эң таарымчалыы-биле шилип ап турар. «Кызыл тук» болгаш «Совет Россия» колхозтарда агротехниканы каржызы-биле үреп турарын базым бүрүзүнге көрүп болур. Тарылганың хөй кезиин чазын аңдарган черлерге тарып, куду сорттуг үрезиннер чажып, хөрзүннү чемишчидер талазы-биле хөй үрээшкиннерни кылып турар.

Чамдык ажыл-агыйлар тараа белеткелиниң үезинде күрүнеге улур чорукту кылып, хөй артык тарааны боттарынга арттырып ап турарын чөп деп санап болбас. Чижээ, «Революцияның чалбыыжы» колхоз 1965 чылдың күрүне планын күүсетпээн хирезинде, рынокка садары-биле 477 тонна тарааны бодунга арттырып алган. Каа-Хемниң «Бүрүнгаар» колхоз база ол орук-биле чоруп, мал чемгерер хөй тарааны ажыл-агыйның иштики хереглелинге арттырып алган.

Чуртка тараа садарының күрүне планын күүседир талазы-биле СЭКП-ниң область комитеди, республиканың Министрлер Чөвүлели, партия райкомнары болгаш райкүүскомнар контроль, негелде чок болганы-биле ол бүгү чүүлдер болуп турган. Моон чугула түңнелди кылгаш, ындыг фактыларны моон соңгаар болдурбас херек.

Суггаттыг чер ажылында четпестерниң дугайын демдеглээш, 1966 чылда тарылга мурнунуң суггарылгазын 30 муң гектар, чайгы суггарылганы — 45 муң гектар черге чорударын чедип алыры эргежок чугула деп, эш Тока чугаалаан. Ол болза берге, ынчалзажок черле боттандырып болур сорулга-дыр. Бүгү чүве организастыындан, чүткүлден, суггаттыг чер ажылын чорудуп билиринден, бистиң республиканың байдалынга суггарылга — бедик дүжүттү алырының кол магадылалы деп чүвени билиринден хамааржыр.

Ниитиниң мал ажылын хөгжүдериниң үндезиниинче — малдың быжыг чем-суурун тургузарынче бүгү партия, совет болгаш кедээ ажыл-агый органнарының кичээнгейин мөөңнээри эргежок чугула. Тараа, ногаа, мал чеми культураларны, ылаңгыя силосту, мал чеминге тараа культураларны ажаап өстүрериниң агротехниказын экижидер, одар-белчиирлерге эргежок чугула культура-техниктиг ажылдарны чорудары чугула.

(Уланчызы 2-ги арында).

Партияның XII область конференциязынга соңгуттурган СЭКП Тыва обкомунуң составы

СЭКП обкомунуң кежигүннери

Арланмай А. М.
Астафьев П. В.
Анчима Х. А.
Аракчаа Х. С.
Аранчын Ю. Л.
Аньшин Н. М.
Антышев В. Н.
Алдын-оол Х. С.
Буянды С. К.
Белчээ М. Т.
Бөвулаш Э. Х.
Биче О. Б.
Дунгур С. С.
Дондар-Доржу С.
Даржа Х. Л.
Долматова К. В.
Даваа В. Д.
Долгополов Г. Н.
Долчанмаа Б. Ш.
Дорун-оол В. Д.
Дажи Ф. И.
Иванов Г. В.
Кызыл-оол М. С.
Куулар Д. С.
Куценко Н. И.
Киселев П. Т.
Куку Б. С.
Конгар Н. М.
Комбуй-оол О. Д.
Куулар Х. С.
Кудажи К. К.
Коссов Н. Н.
Катков Ю. С.
Куулар Ш. Д.
Кара-кыс Г. Ы.
Красный С. Х.
Лопсан-Серен О. Н.
Монгальбии А. Д.
Мендуме М. К.
Маскыр А. Б.
Никашкин В. С.
Норбу Т. Ч.
Ондар Ч. Д. Б.
Пахомов М. И.
Попов В. И.
Растрепин Н. М.
Ситяев И. А.
Сердобов Н. А.
Стал-оол Т. А.
Сухачев М. М.
Сотпа А. Т.
Серяков В. Е.
Тока С. К.
Уйнукпан Х. Д.
Филиппов В. Н.
Федоров Н. П.
Ховалыг А. Д.
Хомушку М. С.
Хомушку Кувискал С.
Чакар С. С.
Чомужук А. Ч.
Чолдак-оол А. Н.
Шойгу К. С.
Шыырап М. К.
Ширшин Г. Ч.
Шулуу К. Н.
Шагдыр-оол О. Н. С.
Шаалы А. Т.
Энютина А. М.

СЭКП обкомунуң кежигүннеринге кандидаттар

Баир-оол С. М.
Болдур-оол Б. Х.
Доржу К. О.
Добромыслов В. Б.
Ирма С. М.
Любимов А. А.
Ондар С. К.
Очур-оол К. С.
Пожидаев А. И.
Рыжов В. А.
Сабирзянов Г. С.
Седен С. Ч.
Сизых Н. В.
Харченко М. С.
Юртаев И. С.
Эрес-оол Х. С.
Гаврилов В. С.

СЭКП обкомунуң ревизия комиссиязының кежигүннери

Димга К. Н.
Кудажи С. М.
Калюжный Е. Ф.
Машпадай М. Ш.
Монастыршина Л. В.
Сат В. С.
Чернов В. М.

СЭКП ОБКОМУНУҢ ПЛЕНУМУ

Февраль 26-да партияның XII область конференциязынга соңгуттурган СЭКП Тыва обкомунуң пленуму болуп эрткен. Пленум организастыг айтырыгларны чугаалажып көрген.

СЭКП обкомунуң бирги секретарынга эш **С. К. Тока**, ийиги секретарынга эш **В. Н. Филиппов**, обкомунуң секретарьларынга эштер **В. И. Попов**, **К. С. Шойгу** соңгуттурган.

СЭКП обкомунуң бюро кежигүннеринге эштер **С. К. Тока, В. Н. Филиппов, В. И. Попов, К. С. Шойгу, Б. Ш. Долчанмаа, М. К. Мендуме, П. Т. Киселев, Т. Ч. Норбу, В. С. Никашкин, Г. В. Иванов, М. К. Шыырап**; бюро кежигүнүнге кандидаттарга эштер **Н. Н. Коссов, Г. Ч. Ширшин** соңгуттурган.

СЭКП обкомунуң партийжи-организастыг ажыл килдизиниң эргелекчизинге эш **Г. В. Ивановту**, пропаганда болгаш агитация килдизиниң эргелекчизинге эш **Ю. Л. Аранчынны**, кедээ ажыл-агый килдизиниң эргелекчизинге эш **Н. М. Конгарны**, үлетпүр болгаш транспорт килдизиниң эргелекчизинге эш **Г. Н. Долгополовту**, административ болгаш садыг-сан-хөө органнарының килдизиниң эргелекчизинге эш **В. Д. Дорун-оолду**, школа, өөредилге черлериниң килдизиниң эргелекчизинге эш **Г. С. Сабирзяновту**, парткомиссияның даргазынга эш **М. И. Пахомовту**, «Шын» солуннуң редакторунга эш **К. К. Кудажини**, «Тувинская правда» солуннуң редакторунга эш **Н. М. Растрепинни** бадылаан.

• • •

Партияның область организациязының ревизия комиссиязының организастыг хуралы оон даргазынга эш **Е. Ф. Калюжныйны** соңгаан.

СЭКП-ниң XXIII съездизинге баар делегаттар

МЕНДУМЕ М. К.
СМЕТАНИНА М. А.
ТОКА С. К.

ЭШ С. К. ТОКАНЫҢ ИЛЕТКЕЛИНИҢ ТӨНЧҮЗҮ

Бистиң республиканың кедээ ажыл-агыйы техника-биле четче хандыртынган, ынчалза-даа ону ажыл-агыйжы эвес ёзу-биле ажыглап турарындан хову ажылдары саадай бээр чүүлдер бар. Дүжүт ажаап алыышкыны чамдыкта үш айлар иштинде узай бээр, оон түңнелинде тарааның чартык кезии шөлге чыткылап каар. Бир тракторга онаалтыр ажылдап кылыышкын ортумак норма-биле 320 гектар турда, эрткен чылын ол 262 гектар болган, а «Тээли», «Совет Тыва» болгаш «Элегес» совхозтарга оон-даа эвээш болган. Техниканы хамаан чок көрүп турары ону тетчеглеп турарындан, озал-ондактарны кылырындан, элекке элеп каарындан илереп турар. «Бо бүгү — механизатор кадрлар-биле кошкак ажылдап турарының, ийи ээлчег-биле ажылдаарынга оларның чедишпес болуп турарының түңнели-дир.

Партияның чамдык райкомнарының болгаш кедээ ажыл-агый эргелелдериниң удуртукчулары 1965 чылдың багай болган ол кичээндиригериңден түңнелдерни кылбаан, 1966 чылдың тарылгазынга белеткелди база багай организастап турар. Каа-Хем, Таңды, Бии-Хем болгаш Улуг-Хем районнарда үрезиннерниң хөй нуруузунда үнер шынары четпээн, тракторларның барык чартык кезии ам-даа септеттинмээн, часкы хову ажылдары-биле холбашкан өске ажылдарже кайда-даа кирбээн. Республикада 250 механизаторлар четпес болуп турар.

Бо четпестерни узуткаар, тарылгага чогуур өйүнде болгаш бүрүн белеткенир, ону организастыг, агротехниканың бедик деңнелинге чорудар, кедээ ажыл-агыйның бүгү культураларының бедик дүжүдүнүң үндезинин салыр болгаш күрүнениң мурнунга бистиң хүлээлгевисти күүседиринге таарымчалыг байдалды тургузар дээш, далаштыг хемчеглерни СЭКП обкому, Кедээ ажыл-агый министерствозу, СЭКП райкомнары ап чорудар хүлээлгелиг.

Кедээ ажыл-агый талазы-биле организастыг ажылда — колхозтарда болгаш совхозтарда удуртукчу кадрларны шилип алырында, таарыштыр тургузарында болгаш кижизидеринде четпестерни обкомнуң бюрозу, оон секретарьлары бистер отчёттуг үениң иштинде чайладып ап шыдаваан бис дээрзин онзалап демдеглезе чогуур, хүлээп алдынган доктаалдарның күүселдезиниң талазы-биле хыналданы кошкак боттандырып турар деп илеткелчи уламчылаан. Оон хараазында СЭКП ТК-ның март Пленумунуң хөй-хөй негелделери болгаш малчын араттарның культуразын бедидер, амыдырал-чурттталгазын экижидер дээш демиселди күштелдирер дугайында СЭКП Тыва обкомунуң V пленумунуң шиитпирлериниң хөй-хөй негелделери болгаш өске-даа чугула шиитпирлер күүсеттинмейн арткылап калган.

Республикада 36 колхозтарның ужу экономика талазы-биле кошкак болуп турары, 17 совхозтарның тозу карылгалыг ажылдааны дүвүреңчиг байдал-дыр. Малчыннарның 2000 хире өг-бүлелери амдыгаа чедир кышкы үеде өглерде чурттап турар, оларның хөй-хөйү амыдыралдың кошкун байдалының аайы-биле чунар бажынга чунмайн, кино көрбейн турар, оларга медицина дузаламчызын багай көргүзүп турар болгаш калбак ассортиментиниң бараанары-биле оларның хандырылгазы четпес.

СЭКП обкому, Министрлер Чөвүлели, партия райкомнары болгаш райкүүскомнар СЭКП ТК-ның март Пленумунуң шиитпирлерин күүседир талазы-биле организастыг болгаш политиктиг ажылдарны күштелдирер, кедээ ажыл-агыйны удуртурунуң деңнелин бедидер ужурлуг.

Отчёттуг үениң иштинде үлетпүр, транспорт, харылзаа албаны улам ыңай хөгжээн, тудугнуң хемчээли улгаткан.

Үлетпүр бүдүрүлгелери 1964—1965 чылдарда нийти продукция бүдүрериниң планын 104,7 хуу күүсеткен. Чеди чылдың дургузунда пландан ажыр 7,7 миллион рубльдиң продукциязын бүдүрген, үлетпүр бүдүрүлге фондузу 8 катап өскен. Бо үениң дургузунда капитал тудугга 57,8 миллион рубльди, а чеди чылдың дургузунда — 171,5 миллион рубльди киирген. Даг-дүгү болбаазырадыр «Тыва даг-дүгү» комбинаттың бирги ээлчээн ажыглалга киирген, 76,8 муң дөрбелчин метр чурттталга шөлүн болгаш бүдүрүлге, культура-амыдырал болгаш коммунал талазы-биле өске-даа хөй объектилерни туткулаан. Ийи чылдың дургузунда күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү үлетпүрге 4,1 хуу өскен.

Отчёттуг үениң дургузунда бүдүрүлгениң он-он болгаш чүс-чүс чаартыкчылары өскен. «Кызыл тудуг» тудуг эргелелиниң дашчызы эш Оюн Калзаң Тываның тудугларында барык 20 чыл ажылдап турар. Болунуң хөй чылдардагы дуржулгазын аныяк ажылчыннарга дамчыдып берип, ол үениң дургузунда дашчының тускай мергежилинге 30 кижини ол өөреткен. Эш Калзаң Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу деп хүндүлүг атты эдилеп турар.

«Кызыл тудуг» тудуг эргелелинде комсомолчу-аныяктар бригадазының бригадири Степан Долгих тудугда ам он чыл ажылдап турар. 1965 чылда оон бригадазы материалдарны эки ажыглаарының болгаш кадагалаарының күсели-биле 2 муң түүйбүну, 20 кубометр дилиг материалдарын камнап алган. Мындыг чижектерни маңаа хөйнү көргүзүп болур.

1965 чылда чаартыкчы 767 саналдарны бүдүрүлгеге нептередип ажыглаан, оон экономиктиг камналгазы 600 муң рубль болган. Бүдүрүлгени болбаазырадгайжыдарынга Кызылдың төп электри станциязының болгаш Ак-Довуракта даг-дүгү комбинадының коллективтери идепкейлиг киржип турар. Ында хөй-нииттиң конструктор бюролары элээн каш чыл туруп келген.

Оон-биле кады үлетпүрде, тудугда, транспортта, ылаңгыя тудугда улуг четпестер болгаш ажыглаттынмаан курлавырлар ам-даа бар, олар СЭКП ТК-ның сентябрь Пленумунуң шиитпирлери-биле илереттинген. СЭКП обкому, партияның Кызыл хоорkому болгаш чамдык райкомнары үлетпүрнү сула удуртуп, үлетпүр бүдүрүлгелериниң, тудуг, транспорт болгаш өске-даа организацияларның план күүселдезинде улуг четпестерни көрбейн баргылаар чүүлдер турган.

Эрткен чылын республиканың 6 үлетпүр бүдүрүлгелери күрүне планын күүсетпээн болгаш 600 муң ажыг рубльдиң янзы-бүрү продукциязын чедир бербээн, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң болгаш доктааттынган ассортиментиниң талазы-биле 10 бүдүрүлгелер планын күүсетпээн. Кызылдың түүйбү заводу, автосептелге заводу, Бай-Хаактың болгаш Тожунуң райүлетпүр комбинаттары ышкаш ындыг бүдүрүлгелер отчёттуг үениң дургузунда дендии багай ажылдаан.

«Кызыл тудуг» тудуг эргелелиниң, Амыдырал хандырылга министерствозунуң бүдүрүлгелери 8,5 миллион түүйбүну, хоорайның үлетпүр комбинады 16 муң рубльдиң дааранылга кылыгларын, Кызылдың эът комбинады—100 тонна эътти, пивозавод—38 муң декалитр эзиртпес сускунну болгаш 7 муң декалитр пивону база оон-даа өске чүүлдерни чедир бербээн.

Бүдүрүлгелерниң кол фондуларын багай ажыглап турар. Бүдүрүп турар продукцияның шынарын бедидери дээш, чиг-эттиг, материалдарны болгаш техниканы камналгалыг болгаш ажыктыг кылдыр ажыглаары дээш демисел хөй-хөй бүдүрүлгелерде чогуур негелдеге четпейн турар, амгы үеде олче бис онза кичээнгейни салырывысты СЭКП ТК болгаш Совет чазак айтып турар болгай.

Чадаананың, Шагаан-Арыгның болгаш Сарыг-Септиң үлетпүр комбинаттары, Кызылдың пиво заводу үрей кылган продукцияны хөйнү үндүрүп турар.

Капитал тудуг ам-даа багай боттанып турар, ол чорук экономиканың болгаш культураның хөгжүлдезиниң темпилерин чамдык тала-биле саададыр чоруктар бар. Федерацияның Министрлер Чөвүлелиниң онзалап демдеглээни ышкаш, капитал салыышкынын бистиң республикада багай ажыглап турар. Ол дугайында чеди чылдың дургузунда 31,5 миллион рубльди азы капитал салыышкынының нийти планының 16 хуузун шиңгээдип алганын айтырга-ла четчир. Бүдүрүлге тудугларын, кадык камгалалының, чырыдыышкынының болгаш чурттталга-коммунал ажыл-агыйының объектилерин ажыглалга киирериниң планнары үргүлчү чедир күүсеттинмейн турар. Чеди чылдың дургузунда 60 муң ажыг дөрбелчин метр чурттталга шөлүн ажыглалга киирбээн. Чурттталга шөлүн ажыглалга киирер талазы-биле бо чылдың январьның планы чүгле 75,1 хуу күүсеттинген.

«Тыва даг-дүгү» база «Тыва кобальт» комбинаттарны тудар талазы-биле аажок хожудап турар. «Тыва даг-дүгү» тудуг эргелели эрткен чылдың планын чүгле 78,8 хуу күүсеткен, каража барык 200 муң рубль болган. Тудугда тудугжуларның күш-ажылын багай организастаан, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү болгаш сагылга-чуруму куду, техниктиг удуртулганы мергежил чок боттандырып турар. Партия комитеди, СЭКП-ниң Барыын-Хемчик райкому ол улуг четпестер-биле эптежип, тудугнуң экономиказынче ханылап кирбейн турар. Ындыг байдал «Тыва кобальт» комбинаттың тудуунда база бар. Комбинаттың дирекциязы, тудуг эргелели, партия комитеди ында тудуг-монтаж ажылдарының планының күүселдезиниң үргүлчү үстүп турарынга черле дүвүревейн турар.

«Кызыл тудуг» тудуг эргелели багай ажылдап турар, боттарының күжү-биле күүседир ажылдарның хемчээлин 1965 чылда көвүдедириниң орнунга ону 5 хуу кызырган.

Коммунал ажыл-агый министерствозунуң септелге-тудуг эргелели багай ажылдап турар, ол болза 500 муң рубль каражалыг болган.

СЭКП обкому, партияның Кызыл хоорkому, Таңды, Барыын-Хемчик болгаш өске-даа райкомнары тудугда улуг четпестерни узуткаар талазы-биле хемчеглерни четпес алган. СЭКП обкому, республиканың Министрлер Чөвүлели болгаш «Колкрасноярсктудуг» Тывага тудугнуң быжыг баазазын тургузарының, тудуг материалдарын бүдүрерин көвүдедириниң капитал айтырыгларын оожум шиитпирлеп турар, хөй-хөй объектилерге акша болгаш материалдыг курлавырларны быдарадып каапкан, техниктиг документация-биле хандыртынмаан, нийти түңү барык миллион рубль болуп турар объектилерни эрткен чылдың тудуг программазынга киирген.

Амыдырал хандырылга министерствозу чоннуң амыдырал хандырылгазын калбартыр талазы-биле ажылын оожум аде тургузуп турар. Бажың иштиниң эт-херекселдерин, ылаңгыя малчыннарга биче хемчээлдиг эт-херекселдерни, дааранылга кылыгларын бүдүрериниң планын күүсетпейн турар. Коммунал ажыл-агый министерствозунуң хөй-хөй бүдүрүлгелери багай ажылдап турар. Орук-харылзаа эргелелиниң ажылында четпестер хөй. Чаа оруктар тудар талазы-биле 1966 чылдың онаалгазын орук тудугжулары чедир күүсетпээн, орук ажылдарының шынары куду.

Тываның комплекстиг геология экспедициязы ажыктыг казар байлактар шинчилеп тыпкан черлерниң курлавырларын дүрген илередир херекке чогуур чүткүлдү үндүрбейн турар, ол чорук ол байлактарны үлетпүр талазы-биле ажыглап шиңгээдирин саададыр.

1965 чылда автоэргелел (эш Антышев) багай ажылдаан, кол көргүзүглер талазы-биле план күүсеттинмээн. Транспорт-биле республиканың тудугларын онза багай хандырып турар. Машиналарның ажыл чок куруг тургулаары кончуг хөй. Чүгле № 3 автоажыл-агыйда (эш Зандеев) 140 единица автомашиналарны болгаш дериглерни ажыглавайн турар, оларга хамаарыштыр эрткен чылдың 11 айларының дургузунда 48 муң рубльдиң амортизациязын санап бижээн. Чолаачылар ортузунга кижизидилге ажылының багайындан республиканың автоажыл-агыйларында озал-ондактар болгаш орук чурумунуң үрээшкиннери хөй удаа болуп турар.

Үлетпүр талазы-биле бистиң мурнувуста улуг болгаш харыысалгалыг сорулгалар туруп турар. 1966 чылда үлетпүр продукциязын бүдүрүп үндүрерин 4,8 хуу көвүдедири, 35 миллион хире рубльдиң капитал салыышкынының планын күүседири, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн дыка бедидери, продукцияның шынарын улам экижидери эргежок чугула, 46 муң дөрбелчин метр ажыг чурттталга шөлүн, 660 орунуг уруглар албан черлерин, 1604 уруглар өөренир школаларны, чунар бажыңнарны, үлетпүр, кедээ ажыл-агый болгаш культура-амыдырал хереглелериниң элээн каш объектилерин тудар болгаш ажыглалга киирери көрдүнген.

СЭКП-ниң XXIII съездизин төлептиг уткуур, 1966 чылда күрүне планнарын бүгү көргүзүглер талазы-биле хуусаа бетинде күүседир дугайында республиканың үлетпүр бүдүрүлгелериниң болгаш тудугларының коллективтери социалистиг хүлээлгелерни хүлээп алган. Салдынган сорулгаларны чедиишкинниг-биле күүседир төлээде, партия организациялары СЭКП ТК-ның сентябрь Пленумунуң шиитпирлерин чүткүлдүү-биле амыдыралга боттандырар, ажылдың аргаларын болгаш методтарын улам сайзырангайжыдар, экономиканы хөгжүдериниң кол-кол айтырыгларынче кичээнгейни мөөннээр, бүдүрүлгелерни болгаш тудугларны кампаниялар аайы-биле идиктирер эвес, харын тодаргай болгаш быжыг сорулгалыг удуртур ужурлуг.

Совет кижилерниң материалдыг чаагай байдалын болгаш культурлуг деңнелин бедидери Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың доктаамал сагыш салыышкынында туруп турар деп, илеткелчи оон ыңай чугаалаан. Отчёттуг үениң дургузунда бо угланыышкын-биле ажыктыг ажылдар чоруттунган. Үүрментеп садар бараан саарылгазы 14 хуу өскен. Магазиннерниң, столоваяларның, автолавкаларның, мастерскаяларның, амыдырал хандырылга комбинаттарының, чунар бажыңнарның, баш таарыыр черлерниң, гостиницаларның болгаш өскелерниң-даа четкилери калбарган. Ажылчы чоннарның медицина болгаш санитар хандырылгазы элээн экижээн, улус өөредилгезинде, культурада болгаш уран чүүлде эки түңнелдер чедип алдынган.

Оон-биле чергелештир садыг организацияларының, а ол ышкаш материал-культурлуг хандырылганың өске-даа талаларында дыка улуг четпестер бар. Ол четпестерниң колдуу чүл дээрге садыгның чавыс культуразы, кооператив өнчүзүн оорлап, самчыгдаар чоруктар, чоннуң хереглелин ам-даа ыракта-ла доллур хандырбайн турары, кадрларны кошкак белеткеп, кижизидип, быжыглап турары болур. Отчёттуг үе дургузунда оор, самчыгдал ийи катап өскен болгаш 500 муң рубль чедип турар. Ылаңгыя Өвүр, Барыын-Хемчик, Бай-Тайга болгаш Тес-Хем районнарда садыгның болгаш нийтиниң чемненилге черлериниң ажылын онза багай тургускан.

Малчыннарның садыг хандырылгазын онза багай тургусканынче бистиң кичээнгейивисти Россия Федерациязының Министрлер Чөвүлели шын болгаш өй-шаанда угландырган. Сорулга чүл дээрге садыгны удуртурунуң деңнелин шиитпирлиг бедидери, садыг ажылдакчылары-биле ажылче кичээнгейни улгаттырары болур. Чоннуң медицина хандырылгазы шоолуг экиживейн турар. Медицина албан черлериниң четкизи чедишпес. Эмнелге-профилактика албан черлериниң тудуунга күрүнениң берип турар акша-хөреңгилерин чедир ажыглавайн турар.

Медицина ажылдакчылары-биле ажылче улуг кичээнгейни салып, чоннуң, ылаңгыя ырак районнарда болгаш одар-белчир черлерде ажылдап, чурттап чоруур малчыннарның медицина хандырылгазын улам экижидер чорукту чедип алырын Кадык камгалалының министерствозундан, партия райкомнарындан, райкүүскомнардан негээр ужурлуг бис.

Партия обкому, чамдык райкомнар суд, шагдаа болгаш прокуратура органнарының ажылын кошкак удуртуп, кемниг үүлгедиглерге удур демиселче оларны четпес мөөннеп турар.

Ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезин күштелдирер, бүгү идеологтуг ажылды амыдырал-биле холбаштырар талазы-биле чамдык хемчеглерни Тываның партия организациязы отчёттуг үениң иштинде ап чоруткан.

СЭКП ТК-ның айтыышкыннарынга холбаштыр республикада партия чырыдыышкынының системазын эде тургускан — 231 эге школаны болгаш марксизм-ленинизмниң үндезиннериниң 139 школазын тургускан. Дээди звенонуң политиктиг өөредилгезиниң янзы-бүрү хевирлеринде 1578 кижи хаара туттунган, оларның аразындан 103 коммунист СЭКП ТК-ның чанында партияның дээди школазының заочный салбырында өөренип турар, 233 кижи, оларның аразында 202 коммунист партияның Кызыл хоорkомунуң чанында марксизм-ленинизмниң кежээки университединиң янзы-бүрү факультеттеринде өөренип турар, а 1240 коммунист тускай планнар ёзугаар боттары өөренип турар.

Политиктиг өөредилгеде болгаш массалыг пропаганданың хевирлеринде ниитизи-биле 15.419 кижи хаара туттунган, оларның аразында 7.590 кижи СЭКП кежигүнү болуп турар.

«Билиг» ниитилелдиң ийи чартык муң ажыг кежигүннери марксизм-ленинизмниң идеяларын болгаш эртемниг билиглерни массаларга чедирип, партияның болгаш чазактың шиитпирлерин тайылбырлап таныштырып турар. «Билиг» ниитилелдиң кежигүннериниң чамдык бөлүктери («Революцияның чалбыыжы», «Кызыл тук», «Кызыл тараачын» колхозтарда, «Тиилелге» болгаш «Өөк» совхозтарда) кедээниң амыдыралынга көскү салдарын чедирип, идейкижизидилгелиг ажылга партия эге организацияларының идепкейлиг дузалакчылары болуп турар.

Эрткен үениң дургузунда чечен чогаал болгаш уран чүүл улам ыңай хөгжүп, калбарган, чогаадыкчы интеллигенцияның хөй санныг кадрлары өскен, культура-чырыдыышкын албан черлериниң четкизи калбарган. Жданов аттыг (Улуг-Хем), «Большевик» (Барыын-Хемчик) колхозтарның бот-тывынгыр уран чүүл коллективтериниң, Тоора-Хемниң Культура университединиң эки ажылын Бүгү-россия көрүлделериниң лауреаттарының дипломнары-биле демдеглээн.

Кижизидилге болгаш культура-чырыдыышкын ажылдарының чаа хевирлери көстүп келген. Ийи-Тал суурда аныяк коммунист эш Бавуу-Сюрюнүң баштааны интеллигенция чөвүлелиниң тургустунганы оон көскү чижээ боор болур. Суурда чоннуң күш-ажылчы болгаш политиктиг идепкейи дыка көдүрүлген, колхозчуларның нийти болгаш тускай билиглерин бедидер дээш демисел чоруп турар, кижилерниң дыштанылгазын эки организастаан. Суурда школа коллективиниң, комсомол болгаш профэвилел организацияларының, херээженнер чөвүлелиниң, клубтуң, библиотеканың болгаш агитколлективтиң ажылын партия организациязы чаңгыс аай план ёзугаар таарыштыр углап, башкарып турар болгаш ону суурнуң ажыл-ишчилериниң коммунистиг мөзүлелин бедидер, колхоз бүдүрүлгезин көдүрер деп чаңгыс сорулгага чагырткан.

Ынчалзажок СЭКП обкомунуң бюрозу болгаш хоорком, райкомнар идеологтуг фронтунуң бүгү звеноларының сорулга-бодалгалыг болгаш дээштиг кылдыр эки ажылдаарын ам-даа чедип албааның миннип көрзе чогуур, кижилер-биле ажылдың эки дуржулгазын түңнээр болгаш нептередир талазы-биле шоолуг ажыл кылдынмайн турар-дыр.

1965—1966 өөредилге чылында партия чырыдыышкынының четкизин четчелеп турарының үезинде партияның чамдык райкомнары пропаганданың массалыг хевирлерин — коммунистиг күш-ажылдың школаларын, культураның бөлгүмнерин чедир үнелеп көрбээн. Бай-Тайгада, Барыын-Хемчикте, Таңдыда болгаш Бии-Хемде чамдык эге политиктиг школалар өөредилге чылының ортан үезинде-ле сандарап дүшкен. «Тиилелге» совхозтуң Шамбалыг салбырынга, ТЭС коллективинге партия өөредилгези чүгле январьда эгелээн. Дуржулга станциязынга эрткен чылдың декабрьга чедир партия өөредилгезин «хамааты камгалал» талазы-биле өөредилгеге солуп турган.

Политиктиг чырыдыышкынның республика бажыңы кадрларның политиктиг кижизидилгезиниң бүгү системазының ам-даа ёзулуг методиктиг төвү болбайн турар.

СЭКП-ниң Кызыл хоорkому болгаш райкомнары политиктиг агитацияны организастаарын кампания хевирлиг кылдыр көөр чорукту чок кылырының эргежок чугула хемчеглерин албаан. Бистиң аас болгаш көскү агитациявыс нургулайында-ла чаңгыс аай апарган, оперативтиг болгаш тодаргай эвес болуп турар.

СЭКП-ниң чамдык райкомнары болгаш Кызыл хоорkому аныяктарны совет улустуң революсчу, дайынчы болгаш күш-ажылчы чаңчылдарынга, совет патриотизмниң болгаш пролетаржы интернационализмниң ёзузунга кижизидер талазы-биле ажылды кошкак организастап турар.

Кино уран чүүлүнүң кайгамчык улуг кижизидикчи күжүн ам-даа доллур ажыглавайн турар-дыр бис. Бистиң малчыннарывыстың дыка хөй кезии ай-айы-биле кино көрбейн турар. Патриотчу ханы утказыг кинолар дугайында көрүкчүлер-биле чогуур ажылывыс чок. Культура министерствозу культура-чырыдыышкын албан черлериниң ажылының алыс утказынче ханылап кирбейн, бот-тывынгыр уран чүүлдүң репертуарларын бедик идейлиг чүүлдер-биле доллурарының хемчеглерин албайн турар, Улусчу чогаадылганың бажыңы барык-ла ажылдавастаан, ындыг байдал-биле эптежип турар.

Чогаалчылар болгаш Журналистер эвилелдери, Театр ниитилели Октябрьның 50 чылынга белеткел талазы-биле калбак чогаадыкчы ажылды ам-даа таптыг эгелевээн.

Республиканың «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарынга база радио дамчыдылгазынга айтырыгларны кыры-биле, тодаргай эвес чырыда бээриниң фактылары бар, кайы-бир коллективтиң патриотчу эгелээшкининиң дугайында мурнунда боттарының чарлап алган чүүлдерин уттуптар чүүлдер бар, массалыг социалистиг чарыштың айтырыгларын кошкак чырыдып турар.

Партияның обкому, хоорkому, райкомнары республикага бүгү идеологтуг ажылдың деңнелин шиитпирлиг көдүрер, колхозтуң, совхозтуң, бүдүрүлгениң, районнуң болгаш республиканың мурнунда турар тодаргай сорулгаларны шиитпирлээр чорук-биле идеологтуг ажылдың чарылбас харылзаазын хандырар хүлээлгелиг. Ылаңгыя ам, партияның XXIII съездизи-биле болгаш Улуг Октябрьның 50 чыл болуру-биле холбаштыр, партийжи пропаганданың болгаш агитацияның бүгү хевирлерин кажаңгызындан-даа артык сайзырангайжыдар, ол хевирлерни патриотизмниң болгаш улустарның интернационалчы акы-дуңма найыралының ёзузунга ажылчы чоннарны кижизидеринче, экономиканың болгаш культураның талазынга СЭКП ТК-ның хемчеглерин күүседиринче угландырар ужурлуг бис. Бистиң солуннарывыстың, радио дамчыдылгаларывыстың, бүгү чогаадыкчы организацияларның ажыл-чорудулгазының идейлиг утказын, дайынчы бүдүжүн бедидери, идеологтуг ажылдың бүгү звеноларының болгаш одагларының ажылын сергедип чорудары эргежок чугула.

Өөреникчи аныяктарны өөредири болгаш кижизидери идеологтуг ажылдың чугула чүүлү болур. Эрткен өөредилге чылында 400 ажыг башкылар боттарының башкылап турар эртемнериниң аайы-биле бедик көргүзүглерни чедип алган. Улус өөредилгезиниң кайгамчык эки ажылдыг кижилерин хөйнү адап болур. Ынчалзажок Бүгү-нийти сес чыл өөредилгезиниң дугайында Хоойлунуң бисте дыка четпес күүседип турарын демдеглээр херек. Багай өөредилгениң, ийи чыл улай орар чоруктуң болгаш ара каар чоруктарның уламындан школага кээп турар уругларның барык дең кезии школазын дооспайн, ара каап турар. Чырыдыышкын министерствозу, партияның чамдык райкомнары башкы кадрлар-биле четпес ажылдап турарын айтыр ужурлуг.

Тускай өөредилге черлеринде ажыл онза кичээнгейни негеп турар. СЭКП-ниң Кызыл хоорkому болгаш хоорсоветтиң күүскому, а ол ышкаш эргелелдер болгаш министерстволар училищелерниң болгаш техникумнарның өөредилге-материалдыг баазазын база башкыларның составын быжыглаар талазы-биле чамдык хемчеглерни черле алыр ужурлуг.

Партия обкому, Министрлер Чөвүлели, СЭКП-ниң Кызыл хоорkому болгаш райкомнары улус өөредилгезиниң херээн удуртурун шыңгыы экижидер ужурлуг.

Партийжи-организастыг ажылды илеткелчи чугаалап тура, ам үеде республикада 7571 СЭКП кежигүннерин болгаш 735 кандидаттарны каттыштырып турар 326 партия эге организациялары бар дээн. 28 парткомнар, цехтер болгаш бригадаларда 146 партия эге организациялары, 224 партия бөлүктери тургустунган болгаш ажылдап турар. Областың партия организациязында коммунистерниң 48,2 хуузу материалдыг бүдүрүлгеде ажылдап турар.

СЭКП-ниң чамдык райкомнары болгаш партия эге организациялары аныяк коммунистерни кижизидер талазы-биле ажылды багай чорудуп турар. Партиядан хоорулганының болгаш төлеп чок аажы-чаңының уржуундан отчёттуг үе иштинде СЭКП кежигүнүнге кандидаттардан 101 кижи үнген. Бо чылдың январь 1-де 96 кандидаттарның стажы эрткен. Бай-Тайганың партия организациязында ындыг кандидаттар 30 хуу, «Тыва даг-дүгү» тудуг эргелелинде парткомда —47,3 хуу болуп турар.

Чамдык партия комитеттери партияга хүлээп алыышкынга кампанейжи чорукту болдуруп турар. Эрткен чылдың IV кварталында СЭКП-ниң Кызыл хоорkому партия кежигүнүнге 54 кандидаттарны, оларның 45-жин декабрьда, оон иштинде 18 кижини чаңгыс бюро хуралынга хүлээп алган. Ынчаарга Бии-Хем болгаш Тожу районнарда чамдык парторганизациялар чыл-чылы-биле өспейн турар. СЭКП обкомунуң бюрозу болгаш райкомнар, ТК-ның айтып турары ышкаш, партияже ажылчы чоннарның эң эки, мурнакчы кезээн шилип алыр талазы-биле чүткүлдүг ажылды чорутпушаан, парторганизацияларның өзүлдезин дээш доктаамал ажылдаар ужурлуг.

Партия обкому отчёттуг үениң иштинде удуртукчу кадрларны шилип алыр, таарыштыр тургузар болгаш кижизидер талазы-биле кичээнгейни салып келген, ол чорук таарымчалыг түңнелдерни берген. Райкомнар болгаш эге организациялар секретарьларының шынар талазын, партияның болгаш Советтерниң удуртур ажылдарынче чаа эштерни депшиткенин көргүзүп турар элээн каш саннарны илеткелчи көргүскен. Партия болгаш совет аппараттарда удуртукчу эрге-дужаалдарже херээженнерни хөйнү депшидип турар апарганы өөрүнчүг. Ам партия, советтиң удуртур ажылдарында 124 херээженнер ажылдап турар. Сөөлгү чылдарда СЭКП райкомнарының секретарьлары болгаш килдистер эргелекчилери-биле, колхозтарда, совхозтарда, школаларда партия эге организацияларының секретарьлары-биле семинарларны эрттиргилээн. СЭКП-ниң 6 райкомнарында партия активиниң школалары тургустунган.

Ынчалза-даа кадрлар-биле ажылда улуг четпестер бар, кадрларны шилип алырда, далаш чоруктуң түңнелинде отчёттуг үе иштинде обкомнуң номенклатуразында турар партия-совет удуртукчу ажылдакчылардан 59 кижи солушкан, оларның иштинден 16 кижи ажылын угбааны азы ат-алдарын баксыратканы дээш хостаттырган. Төлеп чок аажы-чаңы дээш СЭКП Тес-Хем райкомунуң бирги секретары турган эш Семис-оол, Бай-Тайга райкомунуң ийиги секретары эш Санаа, «Тээли» совхозтуң партком секретары эш Комбу, СЭКП Бай-Тайга райкомунуң инструктору эш Тудый-оол, Эрзин райкүүскомунуң даргазы эш Чадамба болгаш өскелер-даа ажылындан дүжүрткүлээн. Будалып дүшкен ажылдакчыларны бир удуртур ажылдан өске удуртур ажылче шилчидер багай практика обкомнуң, чамдык райкомнарның, Кызыл хоорkомунуң ажылындан эчизинге чедир чайлаттынмааның миннир апаар. СЭКП обкомунуң чаа составы, партияның районнар болгаш хоорай комитеттери кадрлар-биле ажылдың деңнелин бедидип, оларны кичээнгейлиг өөренирин, шын таарыштыр тургузарын чедип алыры эргежок чугула.

Партияның болгаш чазактың шиитпирлериниң күүселдезиниң талазы-биле хыналданы, массалар ортузунга организастыг ажылды шиитпирлии-биле күштелдирерин СЭКП ТК-зы партия организацияларындан негеп турар. Чамдык партия комитеттери (Таңдының, Барыын-Хемчиктиң болгаш өске-даа), эге организациялар Төп Комитеттиң ол айтыышкынын күүсетпишаан, партийжи удуртулганың, шиитпирлерниң күүселдезин дээш контрольдуң стилин болгаш методтарын сайзырангайжыдарының айтырыгларынче улуг кичээнгей салып турар апарган. Ынчалзажок ТК-ның ол айтыышкыннары республикада ам-даа багай күүсеттинип турар. Чижээ, СЭКП-ниң Эрзин болгаш Каа-Хем райкомнары массага, партия, совет, профэвилел болгаш комсомол организацияларынга даянмайн ажылдап келген, ажыл-агыйның чугула участоктарынга коммунистерни шын таарыштыр тургузар дугайында сагыш салбайн турар. Эрзин районнуң 60 саанчыларының иштинде 5-ле, 380 хойжуларының иштинде 34 коммунистер бар боор турар.

Чамдык райкомнар, обкомнуң бюрозу хөй санныг шиитпирлерни хүлээп алгаш, оларның күүселдезин организаставайн турар, ынчангаш ол шиитпирлер саазын кырында артып турар. Тожунуң партия конференциязының төлээлери СЭКП райкомунуң бюрозун «Май 1» колхозта ажыл-херектиң байдалын 1965 чылда үш катап көрген хиреде-ле болуунуң шиитпирлериниң күүселдезин организаставааны, харын-даа оон дугайын мырыңай сагынмааны дээш шүгүмчүлээннер. Оон түңнелинде колхозта байдал өскерилге чок арткан, ажыл-агый эң-не хожудаңгай боор артпышаан.

Харын моон ужурунда «Советская Россия» солун бо чылдың февраль 3-теги мурнуку чүүлүнге бистиң республиканың Министрлер Чөвүлелиниң болгаш өске-даа совет органнарының хөй санныг шиитпирлерни хүлээп алгаш, оларның күүселдезин контрольдавайн турары дээш шыңгыы шүгүмчүлелге таварыштырган. Тыва АССР-де ажыл-херектиң боттуг байдалдарын хынаарының талазы-биле четпестер улуг хемчээлдиг апарган деп мурнуку чүүлде шын айтып турар. Солуннуң ол түңнелдери эгезинден төнчүзүнге чедир шын болгаш чүгле совет органнарга эвес, харын республиканың партия органнарынга, хамыктың мурнунда партия обкомунуң бюрозунга база хамааржыр деп түңнелди илеткелчи кылган.

Чижек кылдыр СЭКП обкомунуң V болгаш VI пленумнарынга чугаалажып турган ыракты одарларда малчыннарның культуразын болгаш амыдыралын улам ыңай бедидер дугайында айтырыгны ап көрээлиңер. Оон сөөлүнде ажылдап кылдынган хемчеглер шынында саазын кырында арткан. Партияның область комитеди «Тыва даг-дүгү» тудуг эргелелиниң болгаш ында парткомнуң ажылының талазы-биле 10 шиитпирни сөөлгү ийи чылда хүлээп алган, ынчалза-даа ол чугула тудугда байдал шуут багай хевээр артпышаан, чүге дээрге хүлээп алдынган шиитпирлерниң сөлүүнде организастыг ажыл чоруттунмаан.

Соңгаарладып болбас сорулга болза партия органнарының ажылының стилин болгаш методун үндезинии-биле экижидеринде, колхозтарга болгаш совхозтарга, үлетпүр бүдүрүлгелерге болгаш тудугларга, партия эге организацияларынга организакчы ажылды күштелдиреринде болуп турар. Партияның болгаш чазактың шиитпирлериниң күүселдезин хынаарын экижидериниң херээнге чугула болгаш харыысалгалыг роль республиканың улусчу контроль органнарынга хамааржып турар.

Илеткелчи оон ыңай Советтерниң, профэвилелдериниң, комсомолдуң, ажылчы чоннарның бот-ажыл-чорудулгалыг организацияларының ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунга ролюн чугаалаан. Чамдык парторганизациялар мурнуку хевээрле Советтерниң орнунга ажылдап үүрмек чүүлдерге оларны холгаарлаарын үргүлчүлеп турар.

Партия организациялары совет аппараттың бүгү звеноларынга ажылды идепкейжидер, бодунга дүүшпес административ-хуваалда хүлээлгелерни албас, а кол кичээнгейни кижилер ортузунга организакчы болгаш политиктиг ажылче угландырар, кедээ Советтерден эгелээш республиканың Дээди Соведиңге чедир бүгү Советтерниң ажылын сергедир болгаш идепкейжидер хүлээлгелиг.

Отчёттуг үениң иштинде профэвилелдер организас талазы-биле быжыгып, сан талазы-биле өскен болгаш улус ажыл-агыйының, культураның болгаш массаларның коммунистиг кижизидилгезиниң айтырыгларын шиитпирлээринче элээн чүткүлдүү-биле ханылап турар апарган. Ынчалза-даа, парторганизацияларның кошкак удуртулгазының түңнелинде, элээн хөй профэвилел организацияларында организастыг ажыл кошкак тургустунган. Профэвилелдери ажылчы чоннарның массалыг социалистиг чарыжын багай организастап турар дээрзин онзалап демдеглээр херек. Облпрофчөвүлел, профэвилелдериниң адырлар аайы-биле обкомнары болгаш хөй санныг чер-чер комитеттери, ажылчын комитеттер болгаш тудуг комитеттери СЭКП ТК-ның март болгаш сентябрь Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырары дээш кошкак демисежип турар. СЭКП обкомунуң чаа составы профэвилелдерниң ажылында айыттынган четпестерни чайладырын, оларның ажылы беш чылдың бирги чылының онаалдаларын чедиишкинниг күүседиринге чагырткан турарын болгаш социалистиг чарышты хоорайга-даа, кедээге-даа калбартырын чедип алыр ужурлуг.

Республиканың комсомол организациязының хүрээлелинде 22 муң ажыг оолдар, кыстар бар. Бо дээрге улуг күш-түр. Ынчалзажок партияның обкому болгаш райкомнары республиканың комсомол организациязының ажылын идепкейжидерин чедип албаан. Комсомолдуң элээн хөй комитеттериниң, эге организацияларының ажылында шуугаазын хөй, ынчалза-даа боттуг, дайынчы херектер эвээш. СЭКП-ниң чамдык райкомнары болгаш эге организациялар комсомолга партийжи удуртулганы багай боттандырып турар. Аныяктарның коммунистиг кижизидилгезиниң херээ партия органнарының кичээнгейиниң төвүнге турарын чедип алыр херек.

Республиканың партия организациязының хөй талалыг бүгү ажылының байдалын ханы, принципиалдыг шүгүмчүлелге болгаш бот-шүгүмчүлелге үндезилээш анализтеп көөрүнүң, ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунга, ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезиниң херээнге партийжи удуртулганы күштелдирериниң дугайында түңнелдерни кылырының чугулазын илеткелчи төнчүзүнде чугаалаан.

Бистиң бүгү партиявыс, бүгү чурт болза Төрээн чуртувустуң хөгжүлдезинге чаа чугула чаданы ажыдып, 1966—1970 чылдарда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң Директиваларын чугаалажып көргеш, бадылаар деп турар төрээн Коммунистиг партиязының XXIII съездизинге уткуштур чоруп орар.

Ленинчи партияның тудуш кезээ, Тываның партия организациязы коммунистиг тургузуушкуннуң практиктиг дуржулгазынга бодунуң үлүүн киирип турар, СЭКП ТК-ның февраль Пленумунга көрдүнген чаа беш чылдың Директиваларының төлевилелин бүрүнү-биле хүлээп ап турар.

1966 чылда планда көрдүнген 60 муң тоннаның орнунга 67 муң тонна тарааны бүдүргеш күрүнеге садар, 22,5 муң тонна сүттү, онаалгадан 1100 тонна хөйнү, 19,7 муң тонна эътти — 1965 чылда сатканындан 14 хуу хөйнү, 2066 тонна дүктү азы пландан 180 центнер хөйнү күрүнеге садар дээш Тываның ажылчы чоннары бүгү күжүн салыр.

Республика үлетпүрүнүң ажылдакчылары үлетпүр продукциязын болгаш кылыгларның чугула хевирлерин бүдүрериниң чыл планын декабрь 27-де күүседир болгаш 600 муң рубльдиң продукциязын пландан ажыр бээр деп социалистиг хүлээлгени алганнар. Тудугнуң, транспорттуң, садыгның болгаш хөй-нииити чемненилгезиниң, амыдырал хандырылга черлериниң ажылдакчылары 1966 чылда бедик хүлээлгелерни алгылаан. Ол хүлээлгелер чүгле күүсеттинер эвес, харын ажыр күүсеттинер дээрзинге чигзиниг чок.

Ленинчи Төп Комитетти долгандыр сырый каттышкан Тыва АССР-ниң коммунистери болгаш бүгү ажылкышчилери Коммунистиг партияның XXIII съездизин чаа-чаа күш-ажылчы тиилелгелер-биле уткуур, бүгү күштерин беш чылдың планын доллур болгаш ажыр күүседиринче мобилизастаар, бистиң чуртувуска коммунистиг ниитилелди калбаа-биле тургузар дээш бүгү улусчу херекке боттарының чогуур салыышкынын киирер дээрзинге быжыг бүзүрелди илередирин чөпшээреп көрүңер деп, Тока илеткелин дооскан.

БЕШ ЧЫЛДА "...Тывакобальт" комбинаттың ТУДУУН ДООЗАР

(СЭКП-ниң XXIII съездизиниң Директиваларының төлевилелинден)

Хову-Аксында «Тыва кобальт» комбинаттың тудуун бистиң улуг Төрээн чуртувуска чаа беш чыл планында ажыглалга киирер улуг тудугларының бирээзинге киирген дээрзин СЭКП-ниң XXIII съездизиниң Директиваларының төлевилелинден билир бис.

Комбинат тудуунуң ажылдакчылары тудугну дүргедедир дээш бүгү хемчеглерни ап турар болгаш ылаңгыя бо чылын база партияның XXIII съездизинге чедир кылыр ажылдар талазы-биле социалистиг хүлээлгелерни алган. Ол хүлээлгелер дугайында—«Шынның» февраль 26-да үнген номеринде парлаан, «Тыва кобальт» тудуг эргелелиниң партком секретары эш Гладилин-биле беседада тодаргай, бүрүн чугаалаан болгай.

Ам бо номерде тудугну дүргедедир талазы-биле эштерниң чамдык бодалдарын парлап тур бис.

ЧАРЫШ КАЛБАРЗЫН

«Тыва кобальт» тудуг эргелелиниң болгаш дузалаар бүдүрүлгелер комбинадының Хову-Аксында участогунуң коллективтери 1966 чылдың тудуг-монтаж ажылдарының талазы-биле бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алган. Ол хүлээлгелер парлалгадан билдингир болгай.

Амгы үеде эң дээре бригадаларның бирээзи, эш Чертыгашевтиң удурткан бригада ол хүлээлгелерни күүседир дээш, кол корпустуң дерилгелер турар черинин тавааанда бетоннаар ажылды кылып турар. Социалистиг чарыштың январьда түңнелин кылып турда, ол бригаданы бирги черни ээлээн дээш, шилчиир вымпелди тывыскан. Участоктарның эң дээре бригадаларын болгаш эң эки кижилерин хүндүлел самбыраларынга киирген.

Шеригден халашканнардан тургустунган эш Мөңгениң бригадазы база эки ажылдаан, олар ам-даа мурнакчы. Коммунистер А. Глухов, Б. Карпов оларның болгаш Нина Блатуиннуң бригадалары база мурнуку өзүрүгда.

Профэвилелиниң каттышкан тудуг комитеди моон соңгаар бодунуң ажылынга социалистиг чарышты массалыг болгаш боттуг болдурарынче кол кичээнгейни салыр. Ылаңгыя коммунистиг күш-ажыл коллективтери болгаш шалыпчылары атты чедип алыр дээш шимчээшкинни ам-даа үре-түңнелдии-биле калбартыр болгаш ону эки тайылбырлаары бистиң бир эң кол сорулгавыс-тыр.

Ынчангаш, ай төнерге-ле чарыштың түңнелин кылып, дараазында айда сорулгаларны тодарадып ап турар. Оон-биле кады москвачыларның болгаш ленинградчыларның эгелээшкинин деткивишаан, тудуг материалын камнаар болгаш камнап алганының күсели-биле немелде продукцияны бээр талазынче бригадаларның, тудуг участоктарының кичээнгейин профэвилел организациязы хүн бүрү углаар.

База катап дапкырлап каайн: биске кол сорулга—чарышты массалыг, чогаадыкчы болдурар дээш демисел. Чаартыкчы болгаш чогаадыкчы саналдарны, мурнакчыларның дуржулгазын нептередип турргаш, хожудап турарларны мурнакчыларның деңнелинге чедир өрү тырттып турргаш, ажылга ниити көдүрлүүшкүнну чедип алыр—социалистиг чарыш талазы-биле кол принцививис ол.

Бо сорулга-биле, СЭКП-ниң XXIII съездизиниң Директиваларының төлевилелин ёзугаар ажылдап турргаш, комбинат тудуун чогуур өйүнде ажыглалга киирер талазы-биле төлептиг салыышкынны кылыр бис.

А. КОВАЛЕВ,
профэвилелиниң Хову-Аксында каттышкан тудуг комитединиң даргазы.

◆

ХАМЫК УЖУР–ТУДУГ МАТЕРИАЛЫНДА

«Тыва кобальт» тудуг эргелелиниң № 1 тудуг участогу чүгле бүдүрүлге тудуунда ажылдап турар. Мында кадржаан 3 бригадалар болгаш комсомолчу-аныяктар бригадазы кирген. Бригадаларның составы 18—20 кижи. Оларда эки ажылдап, планны күүседиринге эрес-маадырлыг ажылдап турарлар хөй.

Ынчаарга мен маңаа комбинат тудуунуң темпизин дүргедедиринге моондак болуп турар четпес чүүлдер дугайында чугаалаксап тур мен, чүге дээрге ол четпестерни узуткаар чорук СЭКП-ниң XXIII съездизиниң Директиваларының төлевилелинде айыткаңын ёзугаар биске тудугну дүргедедиринге дузалаар.

Эң кол четпес чүве — механизацияның кошкаанда болгаш тудуг материалдары-биле хандырылганың багайында. Чижектер көргүзер дээр болза, ыраан-даа херээ чок. Эрткен чылын коммунист В. Кунгааның удурткан бригадазы чугай өртедир цехтиң тудуунга бетон, даш, ыяш ажылдарны кылбышаан, руданы хоюглап-дээрбедээр цехтиң склад-магазиниң крышазын кылган. А чылдың сөөлгү кварталында бригаданың ажылы баксырап, план чүгле 50—60 хуу күүсеттинип турган, чүге дээрге казып турган улуг оңгарга хаялыг черлер таваржып келирге, ону механизастап чадап каан.

Мооң мурнунда эш Лошкарев удурткан бригада байлак складының тудуунга чылыг айларда планын 100—112 хуу күүседип турган. Соок дүшкен соонда бетоннаар ажыл озалдаан. Бригадалар херектиг тудуг материалдары-биле үзүктелдиг хандыртынып турар. Оларны 3—4 хонукта азы неделяда маңаар ужур база таварышкылаар.

Дузалаар бүдүрүлгелер комбинадының участогун четчир күчүлүг кылдыр тударының айтырыы маңаа туруп келир. Чижээлээрге, ол участок херекселдер складының кран адаанга салыр демир-бетон оорга-ларын бир чыл иштинде кылып бербейн турар. Ооң хараазында ажылы 80 хуу күүсеттинге берген объект аваа туруп берген.

Тудугжулар боттары тудугну дүргедедир дээш болдунар-ла хемчеглерни ап турар. Тудугда эрги ажылчыннар колдуунда 50 хуу, оон артканнары — шеригден халашканнар болгаш школа дооскан аныяктар. Ындыг болганда, оларны өөредир дээш шиитпирлиг хемчеглерни алыр апаар.

Бистиң эки ажылчыннарывыс С. Аратына, С. Аракчаа, Х. Натпит-оол, А. Пеньков болгаш өскелер-даа. Бисте ылаңгыя тудугжуларның чурумун бедидер дээш шыңгыы хемчеглерни ап турар, чүге дээрге чурум баксыраар болза, ол чорук тудугга моондакты таварыштырар болгай. Ынчангаш ажыл шагы үскеп, өске-даа чурум үрээннерии эш-хуузунуң судунга болгаш бригадаларның ниити хуралынга чугаалажып, хемчеглерни ап турар. Чурумну тудугга шыңгыы сагыыр талазы-биле участок мастери В. Пригородов эки ажылды чорудуп келген.

Эрткен чылын бистиң участокка бот-орулга-чарылгалыг бир бригада турган. Тудуг материалы-биле хандырылга багай болганы-биле база бригадалар ажыл чок турбазын дээш бир объектиден өске объектиже көжүрүп турганы-биле ол бот-орулга-чарылгалыг ажылдаар дээни соксаан. Моон соңгаар ажылдың ол чаа аргазын нептередири чугула дээрзи кымга-даа билдингир.

СЭКП-ниң XXIII съездизинге уткуштур участок социалистиг хүлээлгелерни алган, ында бир кол чүве — эргелел комбинадының бажыңын март 29-ка чедир ажыглалга киирери болур.

Участоктуң ажылчыннары моон соңгаар улам дүргеп темпилиг, ажылдың шынарын эки кылдыр ажылдап турргаш, алган хүлээлгелерин күүседиринге шуут идегелдиглер.

Самданчап МАМ-ООЛ,
№ 1 участоктуң прорабы.

1966 чылды—эргилделиг чыл болдурар

Чоокта чаа солуннардан өөрүшкүлүг чүүлдү номчудувус: 1966—1970 чылдарда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң беш чыл планының талазы-биле СЭКП-ниң XXIII съездизиниң Директиваларының төлевилелинде **бо беш чылда «Тыва кобальт» комбинаттың тудуун доозар** деп шуут чугаалаан. Бо болза комбинат тудуунуң Бүгүэвилел ужур-дузалыын демдеглеп турар-дыр, ындыг болганда, ону ажыглалга киирер талазы-биле бистиң харыысалгавыс улам улгадыр.

Ынчаарга эрткен чылын бис кандыг ажылдаан бис?

Чамдык объектилерни, чуртталга өөлдерин ажыглалга киирер талазы-биле планнар ажыр күүсеттинген болза-даа, ниитизи-биле ажылывыста четпестер хөй болган. 1965 чылдың дөрткү кварталында социалистиг хүлээлгелерниң күүселдезиниң дугайында СЭКП Тыва обкомунуң болгаш республиканың Министрлер Чөвүлелиниң доктаалында «Тыва кобальт» тудуг эргелелиниң... багай ажылдааның демдеглээр» деп айыткан.

Шынап-ла тудуг планын кол керээ талазы-биле 80,1 хуу болгаш боттарывыстың күжүвүс-биле — 78 хуу күүсеткен бис. Мынчангаш ажылывысты шүгүмчүлелчи ёзу-биле көөр ужурлуг бис. План күүсеттинмээниниң чылдагааннары чүдел? Бирги кварталда ажылчын күжү четпес турду, а ийиги кварталда—материал-техниктиг хандырылга багай болган. Ооң-биле кады ажылдың бот-үнези аартап турган. Экономиктиг анализ бюрозу эрткен чылын болдурган каражаларны санап көөрге, план күүседириниң талазы-биле каража 38 муң рубль, эрткен чылдарның үрей кылыышкыннарын эдер талазы-биле 31 муң рубль каража болган, электри станциязын алгыдарынга төлевилелди барымдаалавайн барганы-биле база каража бар болган. Бир эвес ындыг каражалар турбаан, тудуглар орулгалыг ажылдап турган болза, улуг курлавыр ол турган-дыр. Планнаашкынны улам эки чурумчудуп, күш-ажылдың организастаашкынын экижидер болза, орулгалыг ажыл-агыйларның санынга кире бээр арга бистиң тудуг эргелелинде бар.

Керээ ёзугаар ажылдап турар организацияларның ажылдааның «бүгү ажылды эгелээн, ынчалзажок чаңгысты-даа дооспаан» деп сөглээр апаар. Ооң херечизи бо-дур: планын № 3 тудуг-монтаж эргелели 64,5, «Сибирьтехмонтаж» — 73,6, № 4 тудуг эргелели—97,7 хуу күүсеткилээн. А тудуг участоктарывысты алыр болза, бирги участок планын эрткен чылын 75 хуу, ийиги участок — 72 хуу болгаш үшкү участок—69,9 хуу күүсеткен. Ооң-биле кады олар орулга чок, каражалыг кылдыр ажылдааннар.

Мооң чылдагааны чүдел?—деп, кым-даа айтырар апаар. Ол болза база-ла тудуг материалының чедишпейн турганында, чамдык удуртукчуларның ажыл-херээнче эки шымнып кирип турбаанында болур-дур. Бригадаларга бот-орулга-чарылганы нептеретпейн турганы — улуг четпестерниң бирээзи ол.

Кадр талазы-биле хандырылга четпес турганы тудуг планын күүседиринге улуг моондакты чедирген. Эрткен чылын ажылчын күжүн четчелээри 73,5 хуу болган, тодаргайлаарга 81 кижи четпес турган-дыр. Ажылга 265 ажылчыннарны хүлээп алган турда, үндүргени — 191 кижи болган. Инженер-техниктиг ажылдакчылар талазы-биле 12 кижини хүлээп алган болза, үндүргени—16 кижи. Ажылчыннарның үнер-кирер чоруу чүге көвүдеп турарыл? Мында болза: бирээде, ажылчыннарны тускай мергежилге өөредири багай чоруттунганы бир улуг чылдагаан болган. Мергежилин бедидеринге баштайгы чартык чылда 35 кижини өөреткен турган болза, чылдың ийиги чартыында—чаңгыс-даа чок. Ынчангаш мергежилдиг кижиниң кылыр ажылын куду разрядтыг кижилер кылып турарга, оон кандыг түңнел үнери кымга-даа билдингир. Ооң-биле кады ажылчыннарның разряды куду болгаш материалдар талазы-биле тудугнуң хандырылгазы үстү берип турганы-биле ажылчын кижиниң ажыл төлеври кудулаар чүүл база турган. Чижээ, ажылчынның хүнде ортумак ажыл төлеври чылдың эгезинде 5 рубль турган болза, чылдың ужунда — 3 рубль 72 көпеек болу берген. Аныяк ажылчыннарны ажыл шагының соонда культурлуг дыштандырар талазы-биле хемчеглерни четпес чорудуп турган.

Социалистиг чарыштың түңнелдерин доктаамал эвес кылып турганы организастыг ажылдың бир кол четпези ол-дур. Чарышка кымнар каш дугаар черни ээлээнил, вымпелдерни кымнарга бээрил дээрзин чамдыкта чүгле байырлал хүннеринде кылгылап турган болгай бис.

Аккордтуг нарядтар-биле ажылдаары, ажылдың түңнелин хүн бүрүде үндүрүп турары, планнаашкынны бригаданың кижи бүрүзүнге онааштыр кылып турары, графиктиг ажылдап, ол графикти ыявыла күүседири хоойлу болган турар кылдыр ажылдаары — бригадирлерге, мастерлерге, прорабтарга албан күүседир онаалгалар ол-дур.

Чаартыкчыларның болгаш чогаадыкчыларның шимчээшкини ам-даа делгем орукта кирбейн турар. Бо талазы-биле 18 санал кирген, оларның 7-зин шиңгээткенинден 4 муң рубльдиң камналгазы алдынган. Ылаңгыя эштер Семененко, Кияткин болгаш өскелер-даа маңаа идепкейлиг болганнар. Ындыг болзажок чаартыкчы санал кииргеннерниң аразында ажылчыннардан кижи чок болуп турарын дүвүрээзин-биле көрбес болза хоржок.

Чагыкчыларның талазындан тудугларга дерилгелер бээрде, тудугжулар-биле чөпшээрежип албас чүүл бар, тудугну төлевилел-смета документациязы-биле хандырар айтырыг база долузу-биле шиитпирлеттинмээн. Монтаж болгаш ажыглалга киирер ажылдарны хандырарынга чагыкчының техника талазы-биле хандыртынганы кайы хирел деп айтырыг база бисти дүвүредип турар. Стандарттыг эвес чамдык дерилгелерни белеткээр талазы-биле чагыкчыда үлетпүр баазазы кайы хире четчирил деп айтырыг база туруп келир.

Дузалаар бүдүрүлгелер комбинадының планын кылырда, бистиң тудуг эргелелиниң херегелин эки санап көрбейн, чүү-бир өске бодал-биле кылып турар чүүл база бар, ооң хараазында чогуур өйүнде күүсеттинмейн шилчип келген чагыгларывыс база бар, оларның аразында ийи чыл бурунгаар кылган чагыглар безин бар.

Эрткен чылдың ийиги чартыында тудугнуң материал-техниктиг хандырылгазы кончуг багай турган, чылдың эң таарымчалыг өйүнде бетонну болгаш холуксааны каш-каш хонуктарда албайн баар турдувус. Ынчаарга дөрткү кварталда арматура талазы-биле чедиппес байдал база туруп келген. Харын-даа тудуг ажылы аваа туруп алырынга чедип турган, маңаа СЭКП Тыва обкомунуң алган хемчеглери байдалды чазап, ажылга идигни берген.

Айыттынган бо бүгү четпестерни узуткаары — тудугнуң темпизин дүргедедиринге шиитпирлиг рольду ойнаар дээрзи чугаажок.

Бо чылда кылыр ажылдарның программазы кончуг улуг: 513 муң рубльдиң кылыын бүдүрер апаар. Ажыглалга киирер объектилер хөй. Санап көөрге, тудуг эргелелиниң инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш ажылчыннарының барык чартык кезиң ажыглалга киирер объектилерге ажылдаар.

Үстүнде чүүлдер-биле чергелештир тудуг эргелели чамдык хемчеглерни ажылдап кылган, олар ажылдың организастаашкынын улам экижидеринче, тудугнуң бот-үнезин чиигедиринче болгаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринче угланган. Ону хандырар төлээде, үүрмек блоктар-биле салып тударын эвээжедир, чер ажылдарын эң улуг хемчээлдии-биле механизастаары бирги чергениң ужур-дузалыг болуп келген. Тудугнуң каражалыг болуруун болдурбас, темпини дүргедедир төлээде, бригадаларга бот-орулга-чарылгаже киирери, аккорд-шаңналдыг ажыл төлевиринче шилчиири эргежок чугула.

«Тыва кобальт» комбинатты 1967 чылда ажыглалга киирер деп сорулга бар болгай. Ону ынчаар күүседир дээр болза, ол чылда 3,8 миллион рубльди шиңгээдип алыр апаар, ынчаарга ону ынчаар күүсединге бистиң материалдыг баазавывс-даа, ажылчын күжү-даа чедишпес, күш четтинмес болуп турар. Моон хараазында руда эргелели-биле чөвүлежип турргаш, 1967 чылда 1,5 миллион рубльдиң чүүлдерин ажыглалга киирер деп планны чогааткаш, РСФСР-ниң Өңнүг металлургия министерствозунче бадыладыры-биле чоруткан бис. Мында ужур чүл дээрге, чамдык баштайгы чүүлдерни ажыглалга киирипкен соонда, комбинатты бүрүнү-биле ажыглалга киирер талазы-биле ооң дараазында чылдарда ажылдарны дүргедедиринге ол идигни бээр, ынчангаш ол боттуг болур план ёзугаар ажылдаар бодап турар бис. Ажыл ынчаар чоруттуна бээрге, даг ажылдарын база кылып кирип-тер болгай. Бо бүгү чүүлдер комбинатты бүрүнү-биле ажыглалга кирерин дүргедедиринге ажыктыг болуп, ажыл экижиир.

Бистиң тудугжуларывыс чаа беш чыл планының бирги чылының онаалгазын декабрьның 25-ке чедир күүседир, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 2 хуу бедидер, тудуг ажылдарының бот-үнезин 0,5 хуу чиигедир деп хүлээлгени алган. Ажыглалга киирер ужурлуг объектилерни хуусаазында доозуп дужаарын хандырарын база шиитпирлээн. Бо сорулгаларны чедиишкиннг күүседир дээш, чер ажылының механизастаашкынын 90 хуу, бетоннаар ажылдарның — 75 хуу болгаш шывыг ажылдарында механизастаашкынны — 50 хуу чедир бедидерин көрген.

Москваның болгаш Ленинградтың мурнакчы бүдүрүлге коллективтериниң эгелээшкинин деткивишаан, 5 муң рубль түңге тудуг материалдарын камнап алыр, чогаадыкчы саналдарны нептереткенинниң күсели-биле 15 муң **рубльдиң камналгазын** база алыр, бо чылдың бирги кварталында **беш бригадаларны бот-орулга-чарылгага шилчидер,** бригада өөредилгезиң чорудар арга-биле 100 ажыг ажылчыннарның мергежилин бедидер, ынчангаш, «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелиниң бисти социалистиг чарышка кыйгырганын хүлээп алгаш, чарышты улам калбартып, ылаңгыя коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары болгаш бригадалары атты чедип алыр дээш демиселди коллективтиң иштинге чер болганга калбартыр — бистиң кылыр ажылдарывыс бо-дур.

Чоокку сорулгавыс чүл дээрге, бирги кварталдың тудуг планын СЭКП-ниң XXIII съездизиниң ажыттынар хүнүнге чедир күүседирин чедип алыр болгаш ооң-биле холбашкан бүгү ажылдарны чайгылыш чокка боттандырары болуп турар.

«Тыва кобальт» комбинат тудуунуң улуг коллективи үстүнде чугаалаан бүгү чүүлдерниң талазы-биле шиитпирлиг хемчеглерни ап турргаш, партияның салган сорулгаларын төлептии-биле күүседиринге быжыг бүзүрелдиг, ынчангаш бо чылды биске тудуг ажылының эргилделиг чылы болдурар.

А. ЧЕРКАС,
«Тыва кобальт» тудуг эргелелиниң начальниги.

БИЛИГ—БҮГҮ ЧҮВЕНИ ШИИТПИРЛЭЭР

Долан Дарыймаевич Аратына «Тыва кобальт» тудуг эргелелиниң дээре тудугжуларының бирээзи. Аңаа ол чазаныкчының; бетонщиктиң, дашчының тускай мергежилдерин чедип алган. Чоокта чаа ында мергежил бедидериниң өөредилгези эгелээн. Долан Дарыймаевич ында база өөренип кирипкен.

ЧУРУКТА (оң таладан): Д. Аратына болгаш мурнакчы чазаныкчы-бетонщик А. Лопатин.

Фото А. СОДУНАМНЫЫ.

Эки тудугжу болур дээр болза мергежилди үргүлчү бедидер—бо дээрге тудугжу кижиниң лозуңу-дур. Билиг биле күзел—шупту чүвени шиитпирлээр. Харын мооң ужун «Тыва кобальт» тудуг эргелелинде амгы үеде билиг бедидериниң болгаш чазаныкчы-бетонщик мергежилди чедип алырының дөрт өөредилге бөлүүн тургускан. Чоокта чаа баштайгы организастыг кичээл эрткен болгаш ооң соонда бадылаан программада темалар ёзугаар кичээлдер эгелээн. Программаны 240 шакка санаан, неделяда дөрт кежээ өөренир.

Тудуг дугайында кол чүүлдерни, ажылга айыыл чок болуруун, өрттен камгалалды, механиканың үндезиннерин, электротехника талазы-биле медээлерни, бетонну бүдүрерин, тудугну механизастаарын болгаш индустриалдыг арга-биле чорударын, төлевилел-чурук-биле ажылдап билирин болгаш өске-даа чүүлдерниң талазы-биле билигни оң киржикчилери чедип алыр.

Ийи дугаар тудуг участогунуң талазы-биле 70 кижи мергежилин бедидип өөренир күзелин илергейлээн. Оларны ийи бөлүк кылдыр үзүп каан. Бир бөлүкте — шеригден халажып келгеннер кирген, өске бир бөлүүнде—Горький областан биске ажылдаары-биле келген аныяктар.

Ажылчыннарны мергежилге өөредир талазы-биле аныяк тускай эртемниглер—мастерлер. С. Изаксон биле В. Пригородов ак сеткилдиг ажылдап турарлар. Эрткен өөредилге чылында мээң удуртуп турганым өөредилге бөлүүнге 16 кижи чазаныкчылар-бетонщиктер болуп мергежилин бедиткен, олар шылгалданы чедиишкиннинг тутткан соонда, тудуг талазы-биле үшкү разрядты алганнар. Ынчаарга бүдүрүлге талазы-биле өөредилгени дуржулгалыг тудугжу, комплексилиг тудугжу бригада бригадири М. Чертыгашевке олар эрттирген. Тудугга бир-ле дугаар келип, ол талазы-биле кандыг-даа мергежили чок турган аныяк кижилер өөредилге соонда боттарының херектериниң ёзулуг мастерлери болу бергилээн. Чижээлээрге, эштер И. Кабринович, Н. Коленчук, Н. Моңгуш болгаш өскелер-даа ам эки ажылдап, берген онаалгаларны шынарлыг кылдыр күүседип турар.

Бо чылын база-ла оларның бүдүрүлге талазы-биле өөредилгезин дуржулгалыг тудугжулар М. Чертыгашев, И. Меңге, А. Мешков болгаш чоокта чаа-ла биске өөренип турган И. Кабринович олар удуртурлар.

Өөредилгени чедиишкиннинг чорударынга, ылаңгыя кижи бүрүзүнүң кичээл үспес өөренирин хандырар талазы-биле профэвилел болгаш комсомол организациялары боттуг дузаны чедирер дээрзинге идегеп турар бис.

Ынчангаш бо эгелээн өөредилге чылы бистиң тудугга мергежилдиг чүс ажыг тудугжуларны бээр, ол дугайында кижи бүрүзү харыысалгазын билип турар. Бистиң ажылчын аңгывыска ындыг четчележиишкин «Тыва кобальт» комбинат тудуун ажыглалга киирер дээн хуусаазында доозарынга төлептиг салыышкынын киирерлер.

СЭКП-ниң XXIII съездизиниң Директиваларының төлевилелинде бистиң тудуувусту чаа беш чылда ажыглалга киирер деп айытканынга өөрүп, аңаа сорук кирген бистер Төрээн чуртувустуң идегелин күүседир дээш бүгү күжүвүс үндүрүп ажылдаар бис.

В. СЕМЕНЕНКО,
№ 2 тудуг участогунуң прорабы.

ЦЕХТЕН РЕПОРТАЖ

Күш-ажыл-биле алдарлыг

Өң-өң будуктар-биле «Мында коммунистиг күш-ажылдың бригадазы ажылдап турар. Бригадири И. И. Колупаев» деп бижип каан самбыра көргеш, Хову-Аксында ыяш заводунуң чазанылга цегинге кире бердивис. Кижилер кидин ажылдаан турлар. База бир черде А.П. Чеховтуң. «Күш-ажыл чокка арыг болгаш өөрүшкүлүг амыдырал туруп шыдавас» дээн сөстерин-даа бижип каан.

Бригадир Николай Ильич Колупаевке ужуражы бердивис. Ында-мында чонар, хоюглаар, үттээр, өрүмнээр, хаарыылдаар суг-суг дээш, станоктар диңмиреп-ле турар. Кижилер черлерин ээлегилепкен, ажылынче шымны бергилээн, шимчээшкиннери бүзүрелдиг хөделип тургулаар.

Кырый берген, удавас пенсиялаар деп турар Поликарп Кузьмич Акуловту көрүнерем. Ооң ажылдап турары ам-даа чиик, караа көскү, тудунгур. Планын кезээде ажыр күүседир. Ол чеди чыл иштинде токарьлап келген. Чеже кижини болуну мергежилинге ол өөретпээн дээрил! Ооң-биле кожа мырыңай аныяк, шериг албанынга безин барбаан оол хаалгаларның кезектерин тудуштурар үттерни маңзыда шеверлеп кылган тур. Аваангыры аажок, ол-бо херекселди туткулаптарын көөрге эптиг, капшагайы аттыг. Келир үеде тергиин чазаныкчы ол-дур.

Оон ырак эвесте бир кижи нарын стол буттарын станокта керткен, хоюглаан, хевир киирген тур. Чоңдурарга чоңгулар чаштап тургулаар. Кезек хөделген соонда-ла, борбактарлыг, чиңгелерлиг, угулзазымаар стол буду белен. «Шериг албаны күүсеткеш, 1958 чылда маңаа кирген кижи мен» деп ол чугаалаар. Ол болза мурнунда кандыг-даа мергежили чок чораан араттың оглу Салчак Күдер-дир.

— Силерниң бо цехте чүнү-чүнү бүдүрүп турар ирги?—деп, Николай Ильичиден айтырдывыс.

— Дөө чыткылаар ол-ла болгай — деп, холдары-биле айтып, ол харыылады.

Айыткан черлеринче көргүлээривиске, чүвелер-ле хөй: соңга, хаалга чаактары, опалубкалар, стол-сандай аймаа, соңга карактары, плинтустар суг-суг дээш, хөй-ле.

— Ажылыңар шынар-даа, темп-даа талазы-биле кандыг чоруп турар ирги, эш бригадир?

— Шынар талазын алырга, чагыкчылардан бистиң кылган чүүлдеривисти холааш, албайн барган таварылга чок-ла чүве болгай. Үрелдир кылыр чүүл база турбаан. Чогум планы талазын алырга, эрткен чылдыын 118 хуу күүсеткен бис, январьның — 116 хуу болган.

— Ынчаарга силерге чагыглар черле хөй кээп турар бе, кандыгыл, силерниң продукциялар тудугнуң хереглелин бүрүн хандырып турар ирги бе?

— Тудугжулар амдызында ол талазы-биле хомудал кылбаан чүве, четпес чүве-ле чүл дээрге чамдыкта кылыгларывысты өл ыяш-биле кылыптар таварылгалар биске турган. Ону ынчап болбазы билдингир болгай, өл маңзыдан кылган хаалга сөөлүнде кургааш, шаарарып келири билдингир. Ындыг четпестерни болдурбазын кызыдып турар бис.

— Өске черлерден, чижээлээрге, Шагаан-Арыгдан, Чадаанадан, «Элегес» совхозтан-даа чагыглар биске келир чүве, ону база күүседип турар бис — деп, Салчак Күдер бистиң чугаавыска киржи берди. «Хереглекчилер хөй болганда, продукцияның шынары черле эки болганы ол-дур ийин» деп, кады чораан эжим-биле чугаалажып чордувус.

Бригадир-биле цехти көрүп чоруп турргаш, мырыңай магазиннерде садыглап турары дег хөл-шыдыраа көрүп кагдывыс. Дыштаныр шактарында шыдыраа уран чүүлүнче база хандыкшып турарының херечизи ол-ла ийнен кылдыр кижи бодаар.

— Шыдыраның бо фигураларын бистиң кижилер боттары кылгылап алган чүве — деп, бригадир бисти кайгадыпты. Садыг шыдыраазындан ылгалыр чүвези шуут чок. Харын-даа «боларны эң чараш эңнүг бүдүк-биле бүдүп эккээр дээн кижи мен» деп, Салчак Күдер чугаалай-дыр.

Хаалгаларның кезектерин: доора, узун дургаар чаактарын болгаш өскелерин-даа бүдүн хаалга болур кылдыр тудуштурарда, оларны бир машина кырынга каггылааш, ийи талазындан кызыды долгаптарга-ла болу бээрин көрдүвүс.

— Бо дээрге бисте чаартыкчы М. Иконниковтуң бодап кылган чепсээ-дир — деп, бригадир ынча дидир.

Мооң мурнунда ындыг ажылды хол-биле күүседип, тодаргайлаарга, чаакталчак ыяштар аразынга хаалганы салгаш, шаанчак-биле кыза шаап турган улус болду. Чаа саналдың түңнелинде продукцияның шынары бедээн — бир чүүлүнде ол-дур, а ийиде, ажылды бир шакта кылып турган болза, ам 20 минута иштинде кылыр болган.

А Поликарп Кузьмич Акулов бажың карнизин кылырын дүргедедир станокту бодап кылган. Ол чүнү бергенил? Бир шак иштинде ол чүүлдү беженни кылыр турган болза, ам үш чүс, дөрт чүстү кылып турар болган.

Цехти сонуургап чоруп турарга, ында кижилерниң ажылынга ынакшылдыы, уран шевери мырыңай илдең. Хостуг шактарда ажылчыннарга херектиг дээш биллиард столун-даа халаска кылып турар болду, ыяш үжүктерни-даа ойгулап каан чыткылаар...

Коммунистиг күш-ажыл бригадазы болганда, ында кижилерниң төлептиин чүгле бүдүрүлге көргүзүглери-биле үнелээр эвес болгай. А кижилерниң аажы-чаңы, боттарын ап чорууру кандыгыл?— бо бир кол негелде. Бистиң бо бодалывысты биле тыртып каан чүве дег, бригадир турргаш:

— Бисте чаа кирген үш өөреникчи бар чүве, олар ажылчын аныяктарның кежээки школазынга өөренип турар — дидир.— Өске ажылчыннарывыс шуптузу мергежил бедидеринин өөредилгезин эрткилээн болгаш шылгалдаларны тудуп, чогуур разрядтарны алган. Ол аныяк кижилеривис эгезинде арай салдының туруп бээрге, оларны холга алган бис. Черле ынчаш, кым бир кижи чурум үрээр, ажыл шагы үзер болза, дораан хөйнүң мурнунга тургускаш, хемчегни алыр улус бис.

—Ажыл шагы үзер чорук чок ышкажыл?— деп, катап айтырдым.

— Ону шуут узуткаан бис — деп, бригадир база-ла бүзүрелдии-биле катаптап кааш, харында «Боттарывысты черле бакка киирбес бис» дей-дир.

Бистерни кайгадыр дээни-ле ол боор оң, бригадир самбырада мынчаар бижип каан чүүлче айты-дыр: «Кижи болза күш-ажыл-биле чараш болгаш алдарлыг. М. Горький».

Улуг чогаалчының ол сестеринге долузу-биле дүгжүр кижилер мында ажылдап турар-дыр деп бодал-биле оон чоруптувус.

С. САЛЧАК.

ХӨЙ СҮТ ДЭЭШ ПОХОД

(Каа-Хем районнуң саанчыларының хуралындан)

Каа-Хем районнуң бүгү саанчыларының чөвүлел хуралы бо удаада ук районда «Октябрь 30 чылы» колхозтуң төвүнге болган. Аңаа районнуң шупту саанчыларының 70 хуузу, «Октябрь 30 чылы» колхозтуң мурнакчы кадарчылары, бызаа ажаакчылары киришкен.

Февраль 19-та болган ол чөвүлел хуралга районнуң ажыл-агыйларының саанчыларының, кадарчыларының эрткен чылгы чедиишкиннериниң болгаш четпестериниң база моон соңгааргы сорулгаларының дугайын Каа-Хем райкүүскомунуң даргазы эш Очур-оол бодунуң илеткелинге онзалап айыткан.

СЭКП ТК-ның март Пленумунуң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, районнуң мал ажылдакчылары 1965 чылда мал ажылының продуктуларын бүдүрериң көвүдедир талазы-биле чамдык эки түңнелдерни чедип алган. Район күрүнеге сүт садарының чыл планын 105,3, эъттиин—101,8, дүктүүн—100,6 хуу күүсеткен. Бо талазы-биле «Ленинчи орук», «Коммунизмче орук», «Октябрь 30 чылы» колхозтарның малчыннары көскү түңнелдерни чедип алган. Кандыг-даа малдың баш санын өстүрер, ооң продуктулуун бедидер талазы-биле районнуң ажыл-агыйларының ортузунда калбарган социалистиг чарышка «Ленинчи орук» колхоз бирги черни алгаш, СЭКП райкомунуң болгаш райкүүскомнуң шилчиир Кызыл тугун чаалап алган. Малдың баш санын өстүрериниң планын чедиишкиннииг күүсеткен дың кара чаңгыс ажыл-агый районда чүгле бо колхоз болган.

Эрткен чылын районнуң ажыл-агыйларының сүт-бараан фермаларының ажылдакчылары мурнукузундан 642 тонна сүттү хөйнү бүдүрген. Ол болза мал ажылын башкарарының мурнакчы аргаларын ажыглаанының түңнелинде чедип алдынган. А районнуң саанчыларының ортузунга калбарган социалистиг чарышка «Тиилелге» колхозтуң Мойналык сүт-бараан фермазының саанчызы Архипова Капиталина бодунга быжыглаттынган инектериниң бирээзинден-не 1980 литр сүт саггаш, бирги черни алган. Саанчы ажылга 15 чыл стажтыг, дуржулгалыг саанчы эш Архипова ферманың аныяк саанчыларынга бодунуң арга-дуржулгазын дамчыдып, сүт саалдазын элбекшидеринге идиглиг бүгү-ле чүүлдерни ажыглап турар. «Кызыл тук» колхозтуң саанчызы Адыла Санчатмаа 21 баш инектериниң бирээзинден-не 1893, «Коммунизмче орук» колхозтуң саанчызы Ефросинья Ивановна 1067 литр сүттү саап алганнар. Ленин аттыг колхозтуң саанчызы Клавдия Борисова көргүзүг талазы-биле үстүнде саанчылардан база-ла чыдып калбайн турар.

Илеткелчи оон ыңай районнуң ажыл-агыйларында аныяк мал семиртилгезинче кандыг кичээнгей салдынганын дараазында чижектерге тодаргай айтып чугаалаан. «Октябрь 14 чылы» колхозта Вера Лапшина хонукта 660, «Коммунизмче орук» колхозтуң кежигүннери Димитриева ашак-кадай ам ийи чыл улаштыр хүлээп алганы бөлүк бызааларындан хонукта 800—900 грамм немелде деңзи ап келген. «Октябрь 30 чылы» колхозта эр молдургалар кадарчызы Салчак Санчид-оол 154 баш молдургаларындан ортумаа-биле хонукта 815, Салчак Сымчан («Ленинчи орук» колхоз) ажаалдазында 163 баш эр казыраларының бирээзинден хонукта 824 грамм немелде деңзини алган.

Мал ажылын хөгжүдериниң хемчеглери районнуң чамдык ажыл-агыйларында ам-даа чогуур негелдезинге чедир тургустунмааны илеткелге айыттынган. 1965 чылда кандыг-даа малдың баш санын өстүрериниң планын район күүсетпээн. Төрүүр 100 баш мал бүрүзүнден алдынган чаш төл планнаттынганынга база-ла дүүшпейн турар. «Бурунгаар» колхоз төрүүр 100 хойдан 56 хураган, ынча инектен 58 бызаа, «Октябрь 30 чылы» колхоз 100 инектен-не 59 бызаа алгаш, районга эң дора көргүзүглүг болганнар. Бо ажыл-агыйларның баштаар черлериниң, тускай эртемниглериниң ажыл-агыйжы эвес, ниитиниң малының баш санын өстүрерин чугула кичээнгейге албас чорууңдан ук колхозтарның шээр-даа, бода-даа малы янзы-бүрү чылдагааннардан өлүп хораан.

Районнуң чамдык ажыл-агыйларында ниитиниң малының продуктулуу кончуг куду. Район чылда бир инекке онааштыр сүт чылдазын 1253 литр кылдыр күүсеткен турда, «Октябрь 14 чылы» колхозтуң саар инектери колдуунда экижиткен уксаалыг хирезинде-ле 1074 литрни саап алган. Ажыл-агыйларның удуртукчулары, тускай эртемниглери кандыг-даа малдың уксаазын экижидеринче, малды тарып боозадырынче чугула кичээнгей салбайн, бо айтырыгны ийиги черге тургузуп келгенинден амдыгаа чедир-ле мактанчыг чүүлдерниң көзүлбейн турары ол. «Кызыл тук», «Бурунгаар» колхозтарның коданнарында эки, багай-даа класстың бода малдары холуй турар.

Оон ыңай илеткелчи районнуң ажыл-агыйларында мал кыштаглаашкынының амгы байдалынга доктааган.

— Районнуң чамдык ажыл-агыйларында мал кыштаглаашкыны соок эртип, чылыг үе чоокшулап ораза-даа, элээн дүвүренчиг байдалда турар. «Кызыл тук», «Октябрь 30 чылы», «Бурунгаар», Ленин аттыг колхозтарның ам безин малынга чидиртир сигенни, бо бачым үеге курлап албаанындан дооступ турар. «Тиилелге» колхозтуң төп сүт-бараан фермазында малдарның ажаалда-хайгааралы багай, ында ажыл эң-не организаа чок байдалда тургустунган. «Коммунизмче орук» колхозтуң баштаар черн, тускай эртемниглери ниитиниң малын соок, ол, хирлиг, тар кажааларда тудуп турар. Харын-даа чамдык коданнарда мал эге-ле чадагай черлерде.

Мал ажылынга чедиишкинниг хамыктың мурнуңда малчыннарның чедимчелиг байдалы хандырар болгай. Ынчаарга районнуң мал ажылдакчыларының амыдырал хандырылгазында чоокку үеде чайладып алыр ужурлуг четпестер бар. Районнуң колхозтарында мал ажылдакчыларының зооветөөредилгезин эреңгей чоруттунуп, кижи бүрүзүнүң тодаргай сорулгаазы тайылбырлаттынмайн турары мал ажылында мындыг четпестерниң база бир кол чылдагааны деп санаттынган.

Районнуң мал ажылының хөгжүлдезинде илереттинген четпестерни дарый чайладырының хемчеглерин дилеп тывар сорулга-биле хуралдың киржикчилери боттарының арга-сүмезин санал-оналынга солчуп, мал ажылының продуктуларын элбекшидериниң эң чиик аргазы—чаңгыс болгаш хөй чылдыг сигеннерниң тарылга шөлдерин калбартыры болурун айтып турганнар. Саанчылар К. Борисова (Ленин аттыг колхоз), А. Санчатмаа («Кызыл тук»), Е. Иванова («Коммунизмче орук»), С. Адыңа («Октябрь 14 чылы») олар сөс ап чүве чугаалааш, саанчылар болгаш сүт-бараан фермаларының коллективтериниң ортузунга социалистиг чарышты улам калбартып, саанчы кижи алган хүлээлгезин ынавыла күүсеткен турарын чедип алыры коллективте кежигүн бүрүзүнүң дорт хүлээлгези болурун тодаргай чугаалааннар.

Чөвүлел хуралдың киржикчилери беш чыл планының баштайгы чылында ниитиниң малының баш санын өстүрбүшаан, ооң продуктулуун бедидер талазы-биле районнуң бүгү ажыл-ишчилеринге районнуң шупту саанчыларының кыйгырыын хүлээп алган, СЭКП-ниң XXIII съездизинге чедир саанчы бүрүзү ай даалгазын чедиишкиннииг күүсетпишаан, 1966 чылда 3305 тонна сүттү бүдүргеш, ооң 2460 тонназын күрүнеге садарын шиитпирлээн болгаш Таңды районнуң бүгү саанчыларын элбек сүт дээш социалистиг чарышче кыйгырганнар.

В. МОЛЬБИ.
(«Шынның» тускай корр).

1946 ЧЫЛГЫ МООЛ-СОВЕТ КЕРЭЭНИҢ 20 ЧЫЛ БОЛГАНЫНГА

НАЙЫРАЛДЫҢ ҮРЕ-ТҮҢНЕЛИ

Совет болгаш моол улустарның акы-дуңма найыралын революцияның баштайгы чылдарында-ла улуг Ленин биле моол улустуң алдарлыг оглу Сухэ-Батор үндезилээн. 1921 чылдың күзүнүнде Моолдуң партиязы болгаш чазаа Совет чазак-биле чугаалажыышкын кылыр төлээлерин Москваже чоруткан. Ооң түңнелинде РСФСР биле Моолдуң аразынга найыралдыг харылзааларны доктаадып тургузар дугайында дугуржулгага ат салдынган. Оон бээр бо чылын 45 чыл болур. Ол дугуржулга Моолдуң төөгүзүнде эң-не баштайгы деңг эргелиг дугуржулга болган. Совет-моол найыралдың быжыг фундаментизи ол дугуржулга-биле салдынган.

Кайы-кайызынга дузалажылга дугайында 1936 чылда ат салдынган протокол болза Ленин биле Сухэ-Баторнуң киржилгези-биле кылдынган баштайгы дугуржулганың принциптеринге үндезилеттинген.

Совет-моол найырал ооң соонда 1946 чылдагы чугула документ-биле улам быжыглаттынган. Ол болза ССРЭ биле МАР аразынга найырал болгаш кайы-кайызынга дузалажылга дугайында керээ болур. Ол керээге 1946 чылдың февраль 27-де ат салдынган. Оон бээр 20 чыл болганын совет болгаш моол улустар бөгүн демдеглеп турар. 20 чыл мурнунда ат салдынган керээ болза совет болгаш моол улустарның бузулбас мөңге найыралын, бүгү талалыг сырый кады ажылдажылгазын чайгылыш чокка хөгжүдүп, ханыладырынга, МАР-ның хосталгазын болгаш хамаарылыштас чоруун камгалаар херекке, моол улустуң социалистиг чаалап алыышкынын быжыглаарынга төөгүлүг рольду ойнаан, а ол ышкаш МАР-ның ат-алдарын бүгү делегейге өстүрүп, калбартырынга улуг идиг болган.

Совет-моол ханы найыралдың чаагай үре-түңнели амгы Моолдуң арын шырайының үндезини-биле чаартынганында илереттинген. Моолдуң революстуг хөгжүлдезиниң баштайгы базымнарындан эгелээш-ле, Советтер чурту аңаа бүгү таланың дузаламчызын көргүзүп келген. Алтан-Булакка баштайгы улуг эвес консерви заводундан эгелээш, Улан-Баторда улуг үлетпүр комбинадынга болгаш Дархан хоорайда күчүлүг индустриалдыг комплексини тургузарынга чедир совет дузаламчы Моолдуң хөгжүлдезинге улуг рольду ойнаан.

Бодунуң интернационалдыг хүлээлгезинге шынчы совет улустуң дузаламчызы-биле Моолдуң национал үлетпүрүнүң бүгү адырлары, амгы үениң транспортунуң бүгү хевирлери болгаш харылзааның чепсек-херекселдери тургустунган. Совет Эвилелиниң деткимчези-биле Моолдуң делгем ховуларында чер тараалаң ажылы калбарып, машина-мал ажылының станциялары тургустунган, кадык камгалалының, улус өөредилгезиниң системазы организастаттынган. Улус ажыл-агыйының бүгү адырларынга тускай эртемниглерниң национал кадрларын белеткээри чедип алдынган.

Делегейниң социалистиг системазы тургустунган соонда, МАР бүгү-ле социалистиг чурттар-биле экономиктиг харылзаазын доктааткан. Кайы-кайызынга Экономиктиг дузалажылга Чөвүлелинге МАР киргеш, ол Чөвүлелдиң кежигүнү чурттарның коллективтиг дузаламчызын ажыглаар арганы алган. Ынчалза-даа Совет Эвилели МАР-биле экономиктиг, культурлуг кады ажылдажылгада кол черни мурнуку хевээр ээлеп турар.

Бо дугайын мындыг чижектер херечилеп турар. МАР-ның даштыкыдан кирип ап турар машиналарының болгаш дерилгелериниң 85 хуузун, одалгага хереглээр чүүлдерниң, демир аймааның, минералдыг чиг-эттиң 99 хуузун, чоннуң калбак хереглел бараанннарының 53 хуузун Совет Эвилели хандырып турар. Моолдуң бодунуң даштыкыже үндүрүп садыглаар чүүлдериниң кол садып алыкчызы-даа Совет Эвилели болуп үргүлчүлевишаан.

Ийи чурттарның аразында харылзаалар саң-хөө, эртем-техниктиг кады ажылдажылга талазы-биле база боттанып келген. Эртемниң болгаш техниканың, чечен чогаалдың болгаш уран чүүлдүң талазы-биле акы-дуңма ёзунуң кады ажылдажылгазы ийи чурттарның социалистиг культуразының байдарынга идиг болуп турар.

МАРП ТК-ның бирги секретары, МАР-ның Министрлер Чөвүлелиниң даргазы Ю. Цеденбал совет-моол найыралдың чаагай үре-түңнелиниң дугайын мынчаар үнелээн:

«Бистиң чедиишкиннеривис болгаш тиилелгелеривис болза улуг совет улус-биле бистиң улустуң акы-дуңма шынчы найыралының үре-түңнели, бистиң чуртка Совет Эвилелиниң ак сеткилдиг дузаламчызының түңнели болур. Бистиң амыдыралывыста бүгү-ле депшилгелиг, эки болгаш чырыткылыг чүүлдер моол-совет шынчы найырал-биле холбаалыг».

Моол улустуң амыдыралынга Совет Эвилелиниң ролюн ынчаар үнелеп турарынга совет кижилер чоргаарланмышаан, акы-дуңма моол улустуң улуг чедиишкиннеринге өөрүп турар.

Л. И. Брежнев баштаан совет партия-чазак төлээлериниң МАР-га чоокта чаа чорааныныӊ түңнелинде ат салдынган ССРЭ биле МАР-ның аразынга найырал, кады ажылдажылга болгаш кайы-кайызынга дузалажылга дугайында керээ акы-дуңма улустарның шагдан бээр төөгүлүг найыралының чугула документизи — 1946 чылдың керээзинде сиңникен принциптериниң улам ханылаашкыны болур.

МАР-ның Тыва-биле кожа аймактарының ажылчы чоннарының болгаш бистиң республиканың ажылчы чоннарының аразында культурлуг харылзааның болгаш дуржулга солужулгазының калбарып турары — совет-моол найыралдың улам быжып турарының херечизи болур. МАРП ТК-ның бирги секретары, МАР-ның Министрлер Чөвүлелиниң даргазы Ю. Цеденбалдың чоокта чаа бистиң республиканың Өвүр районунга чорааны совет-моол найыралдың чайынналчак илерээшкини болган. Моол болгаш тыва арат чоннарның шаг төөгүден бээр кожа-хелбээ найыралының дугайын, моол-совет найыралды хөгжүдеринге тыва улустуң салыышкынын эш Цеденбал үнелеп чугаалаан.

Акы-дуңма моол улустуң чедиишкинин совет улус, социалистиг чурттарның улустары болгаш делегейниң депшилгелиг хөй-ниитизи бедик-биле үнелеп турары-биле кады, ону социализмниң талалакчызы эвестер безин миннип көөр ужурга таварышкан. Моол болза «реактивтиг векче чүткүлдүг баскан, одуңган чурт» деп, Американың «Тайм» журналы бижээн.

Чүгле совет-моол найыралдың үре-түңнелинде моол улус «реактивтиг векче чүткүлдүг баскан».

1966 чыл—моол улуска улуг болуушкуннарның чылы. МАРП-ның тургустунганының болгаш Моолдуң улустуң революциязының 45 чылдарын, ССРЭ биле МАР-ның аразынга найыралдыг харылзааларны доктааткан дугуржулганың 45 чылын бо чылын демдеглээр. Ол ышкаш МАРП-ның XV съездизи бо чылын болур. Моол улус ам үеде ол төөгүлүг улуг болуушкуннарга уткуштур политиктиг болгаш күш-ажылчы көдүрлүүшкүн-биле чоруп орар.

Социализм тургузуушкунунга моол өңнүктерниң чаа-чаа чедиишкиннерлиг болурун совет кижилер чүректиң ханызындан күзеп турар.

. . .

Найырал

Буурул баштыг өндүр даглар
Ак хар тонун кеткен орда,
Бурлаан дуву сүрүшпүшаан,
Аъттыгларның арнын шонаар.
Ынчалза-даа
аалым чылыг,
Ынакшыл сөзү
куттулуп кээр,
Акыр шайын
хайындыргаш,
Аалчыны
өөрүп уткуур.
Хангай дагның хары эрип,
Халхин-Гол хем дажып кээрге,
Урал, Саян хүлүмзүрүп,
Улуг-Хем-даа ырын өргүүр.
Хостуг Моолдуң
чаагай чазын
Акы-дуңма
мактап ырлаар,
Ховуларга
чылгы, хойлар
Араттарны
өөртүр өзер.

С. ДАМДЭНДЕВ.

Агаар солдаттары

Дневальный Ондар соңга шилинде мөңгүннелген чаъс дамдыларын үр-ле көрүп турган. Удатпаанда чаъс киткээн. Казармада ыржым хевээр. Солдаттар удаан.

Ондар шагынче көрген: эртенгиниң беш шак. Хенертен телефон каңгырт дээн. Дневальный ооң тудазын сегирип алган.

«Дүвүрээзин!»

Полк дежурныйы медээлээни ол. Ленин өрээлинге ном номчуп орган эскадрилья дежурныйы сержант Венгер дүргени кончуг үне чүгүрүп келгеш, чырыкты кыпсыпкан.

Дүвүрээзин!!!

Каш-ла минута эрткенде, солдаттар шагда-ла белен. Чыскаалыпканнар. Оон олар хоорайның кол кудумчузун өрү маңнажып өскепкеннер. Янзы-бүрү машиналар, шериг техника шуушкан.

А хоорай ам-даа удувушаан. Кудумчу дургаар сайгылгааннар туман биле чаъс өттүр бүлүртүннээн.

ЧУРУМАЛ

Шериг аэродрому. Кара-куу дээрниң шырайында күчүлүг чаа шериг чепсээ — ужар хемелерниң улуг хевирлери көзүлген. Чаашкын күтпушаан. Сай шыпкан черни дургаар шалбаалар аккан. Ыракта кууарын көзүлген мөңги харларлыг даглардан соок хат база ажыннаткан.

Ийи дугаар эскадрилья. Биче механик Санчи ужар-хемезиниң хүртүлерин чогуур туружунга тургускаш, улуг механик Эрес-оолга кээп: «Эжим лейтенант, шупту чүве белен» деп, дүрүм ёзугаар дыңнаткан. Лейтенант бо дайынчы полкта ам үшкү чылын эртирип турар. Узун дурт-сынныг, хүнге карарган арнында үргүлчү хүлүмзүрүг ойнаан чоруур. Боду Кызыл чурттуг. Изиг күзел ону ужар чүүлге чедиргени ол. Бо үе иштинде лейтенант Эрес-оол ак сеткилдиг, ажылга ынак офицер боор келген. Чаңгыс чер чурттуг солдаттар болгаш өске-даа өөрү ону хүндүлээрлер. А механик Санчи эрткен чылын тускай школа дооскан. Чуруму быжыг, бодунуң ажылынга ынак солдат. Шеригге бир чыл ажыг үе дургузунда ол чуруму үревейн, идепкейлиг хөй-ниитичи боор келген. Ында-хаая ырак Тывазын, төрээн Тес-Хемин сактып: «Шериг албаны эрттиргеш, колхозумга барып ажылдап кириптер мен» сүг деп, бо-ла хөөрээн турар.

Бир шак хире болган. Шериг машиналар медээ ёзугаар ужуп үнүптеринге белен.

Дээр элээн чырып келген. Чаашкын соксаар-даа хире эвес. Туман өттүр хоорайның сайгылгааннары чайыннальп, калбак чыткан ховунуң делгеминде ыңай-бээр шөйүлген бугаларны дургаар олурткан ыяштар карарган.

Удаваанда ногаан медээ ракеталары дээрже аттыгып үнген. Экипажтар олуттарын ээлепкеннер. Шериг машиналар диңмирел-ле үнген. Старт оруунда тургускан кызыл оттар чивеннээн. Ужар-хемелер улай-улай ужуп үнүп, дүмбей караңгы дээрниң делгеминче ажыттынган...

Кежээкиниң дөрт шак. Полк дайынчы сорулгазын чедиишкиннииг күүсеткеш, бодунуң аэродромунче ээп келген.

Көк-мөөн кылдыр өткен хептерлиг, омак-сергек, ак-көк погоннуг солдаттар чыскаалыпкаш, хоорайның кол кудумчузу-биле базып органнар. Мурнуку олурудга аңаа дайынчы Санчи биле сержант Байысалан көзүлген.

Даарта база-ла аэродромче тутсуп орар. Совет Армия хүнүнге уткуштур алган социалистиг хүлээлгелерин чедиишкиннииг күүсеткеннер.

Чурттуң бир кызыгаарын камгалаан ужар-чүүл кезээниң хүрээлезинде бистиң чаңгыс чер чурттугларывыс кончуг эки албан эрттирип турар. Совет чоннуң тайбың ажыл-ижин олар бүзүрелдии-биле камгалаарлар.

Агаар солдаттары коргуш чок, чуртталгага ынак оолдар. Оларның күжү—чонда.

А. СЕНТЯБРЬ.

УДАВАС РЕСПУБЛИКАНЫҢ КИНОЭКРАННАРЫНГА

«ДАЛАЙНЫҢ ТӨЛДЕРИ» деп кино үнер. Бо кинону **«Грузия-фильм» киностудия** бүдүрүп үндүрген. Сөзүнүң автору Георгий Хухашвили биле Константин Пипинашвили. Режиссер-тургузукчузу Константин Пипинашвили биле Г. Челидзе.

---

* * *

Кырлаң чалгыг күжүн шенеп,
Эрикке кээп шурап ойнаар.
Кылган ижим үнелелин
Эргим чонум чиге сеглээр.

Салгын-хат-даа хадып
турзун —
Чалгыг оортан хайымналзын.
Чадаганым улам ырла,—
Сагыш-чүрээм хөөнү кирзин.

* * *

Ийге сүржүп чураанывыс,
Ийи шыйыг—хаактар изи
Хөгжең харның эрээн соонда
Көзүлбес дээш хөлзевейн чор.

Сорумзаның демирлерни
Чаңгыс черже тырттары дег,
Соок кыжын ынакшылдың
Саглаң чечээ ылап частыр.

Вл. СЕРЕН-ООЛ.

ЧАА КОЖАМЫКТАР

Көк-ле-Булуң куду челген
Көк-ле-Борам изи бо-дур.
Хөлчүн-биле кады салган
Хөппээннерим орну бо-дур.

Сарыг-Булуң куду челген
Сараламның изи бо-дур.
Сарыым-биле кады салган
Сарааттарым орну бо-дур.

Белен төрээн кулунчакты
Белен-селен дивенерден:
Белер төрээн аъттарымга
Бедик арттар—дөңгелик дег!

Межегейниң оглун, кызын
Белен-селен дивенерден:
Межегейниң төлдеринге
Берге херек—оюнчук дег!

Караланың дуюглары
Хая-дашка элей берген.
Хамык хөңнүм дөгерези
Карам сенче чайлы берген

Дораланың дуюглары
Дошка, сайга элей берген.
Долу хөңнүм дөгерези
Дозур сенче чайлы берген.

НОРБУ-САМБУ дыңнап бижээн.

ОЙНААРАКТАР ТЕАТРЫ

Красноярск крайның ойнаарактар театрының бөлүк артистери бичии көрүкчүнүң Кызылда улусчу театрының сценазынга М. Шуриннованың «Соокчугаш» деп шиизин көргүскен. Шииниң каасталгазы, ойнаарактарның хептери, шимчээшкиннери, чугаалары — бо бүгүнү дыка таарыштыр кылган, херек кырында амыдыралда болуп турар чүве ышкаш көстүр. Ойнаарактар театрының дуржулгалыг мастерлери ону ынчаар таарыштыр кылып алган.

Театрның хөй эвес кижилиг коллективиниң бичии салгакчыларны коммунистиг ёзуга кижизидеринге көскү ролюн Коммунистиг партия, Совет чазак бедии-биле үнелээш, 25 чыл оюн таварыштыр театрны медальдар-биле болгаш РСФСР-ниң Культура министерствозунуң Хүндүлүг бижии-биле шаңнаан, а театрның хоочун артистеринге «РСФСР-ниң культуразының шылгаракчызы» деп хөрек демдектерин тывыскан.

Бо шии-тоол болза, бирээзи авазынга чассыг, чалгаа, өскези күш-ажылга ынак, орлан-эрес ийи бичии уругнуң дугайын каттырынчыг шоодуг-биле көргүзүп, бичиилерни кежээ болурунга кижизидип турар.

«Тоолзуг чуртка ужуралдар», «Иван—тараачын оглу», «Шортанның күзээни-биле», «Катяның хүнү», «Мөңгүннелчек дуюглар», «Ногаан дилгижигеш», «Чаан оглу» деп, бичии уругларга шиилер театрның бо чылгы репертуарында кирген. Олардан аңгыда, И. Штоктуң «Бурган-сүзүг комедиязы», И. Шток биле Ян Дрда оларның «Ала дээрбели» деп шиилерин бо театр улуг улуска база көргүзүп турар.

Д. АНАЙ-ООЛ.

Чемпион адын сыкпаан

Бөмбүктүг хоккейге «Спартак» эки-тура спорт ниитилелиниң бирги чери дээш түңнел оюннар үш хүн үргүлчүлеп келген. Баштайгы ужуражылгаларга ниитилелдиң эрткен чылгы чемпиону «Спартак» (Пассажир АТА-зы), «Мотор» (№1 АТА), Ак-Довурактың болгаш Хову-Аксының командалары тиилекчилер болган.

Оюнну «Мотор» биле Ак-Довурак хоорайның командазы эгелээн. Көрүкчүлер бо ийи деңг адааннажыкчыларның ужуражылгазы кончуг солун болур боор деп бодап турганнар, ынчалзажок «Моторнуң» ойнакчылары удурланыкчыларының камгалалының кошкаан билип апкаш, оюннуң төнчүзүнге чедир сес бөмбүктү кирипкеннер, а ак-довуракчылар чүгле ийи бөмбүктү кирер аргалыг болган.

«Спартак» Хову-Аксы суурнуң командазы-биле ойнааш, алды бөмбүктү кирген. Оларга харыы чүгле чаңгыс бөмбүк болган. Ак-Довуракчыларның аныяк командазы «Спартак»-биле ойнааш, дуржулгалыг командага удур быжыг турушту көргүзүп шыдавайн, оюнну 9:2 сан-биле төндүрүп уттурган. «Моторну» Хову-Аксы суурнуң командазын уткан.

Хову-Аксы биле Ак-Довурак командаларының күжү-даа, дуржулгазы-даа деңг, ынчангаш оларның ужуражылгазы көрүкчүлерниң сонуургалын көдүрген. Кайы-даа тала удурланыкчыларының хаалгазынче бөмбүктү удаа-дараа кирип, халдап турган. Оюннуң төнчүзүнге чедир каш-ла секунда артканда, ак-довуракчыларның халдакчызы бөмбүктү кирер кааптарда, тиилелге оларның талазынче чайлы берген. Бо солун оюннуң дугайында көрүкчүлерниң чугаа-сооду төңгелекте-ле, судья «Спартак» биле «Мотор» ойнап эгелээрин чарлапкан. Спартакчылар удаа-дараа халдап эгелезе-даа, моторжулар база шиитпирлиг удур халдаашкыннарны кылып, санны дөңнештирип алырлар, ынчалза-даа оюннуң төнчүзүнге чедир ийи минута артканда, спартакчылар артык санны кирип, тиилекчилер болу бээрлер.

Ынчангаш «Спартак» эки-тура спорт ниитилелиниң чемпиону база катап «Спартак» командазы болган. Дараазында черлерни «Мотор», Ак-Довурак хоорайның, Хову-Аксы суурнуң командалары тус-туста ээлээннер.

В. ШАПОВАЛОВ,
маргылдааның судьязы.

◆

БООДАЛГА

Кызылдың динамочулары хол боозу-биле кара аларының, Совет Армияның болгаш Шериг-Далай флодунуң 48 чыл оюнга тураскааткан маргылдааны эрттирген. Эш-хуу маргылдаазынга Георгий Горев 300, Сандан 276 санны аткаш, бирги разрядтың нормазын күүседип, тиилекчи болган. Боодалга спортунга республика чемпиону Леонид Осердцов ийиги черни ээлээн.

Херээженнер аразынга бирги чер дээш маргылдаа Вера Нижегородова биле Тамара Брамук оларның аразынга чидигленген. Аңаа В. Нижегородова тиилээн.

Команда аайы-биле бирги черни «Динамо» эки-тура спорт ниитилелиниң Кызылда № 2 күш-культура коллективи чедип алган. 16 спортчу разряд нормаларын күүсеткен.

В. КРАСНИКОВ.

Редакторнуң оралакчызы
Д. О. БЕГЗИ.

КИНО

ФЕВРАЛЬ 27-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: **«Океанда ие»** 9, **Дөрт сериялыг кино: «Отту биече ажыдыңар»** (1-ги, 2-ги сериялары) 10.45, 2, 5.45, 9 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **Уругларга дириг-чуруктар** 9.30, **«Эдельвейстерниң чечектелип турар черинде»** 10.40, 12.20, 2, 3.40, 5.20, 7, 8.40 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: **Уругларга дириг-чуруктар** 10.30, **«Дуралаан өртек-биле»** 11.50, 1.50, **«Ынак азы ынак эвес бе»** 3.50, **«Дагларда өжээн негекчилери»** (1-ги, 2-ги сериялары) 5.40, 8.40 шактарда.

«ВОСТОК»: **Уругларга дириг-чуруктар** 10, **«Эскадраны чок кылгагы»** (1-ги, 2-ги сериялары) 11.15, 1.45, 8, **«Воскресение»** (1-ги, 2-ги сериялары) 4.15 шактарда.

ФЕВРАЛЬ 28-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: **«Барабанчының хуу-салымы»** 9.45, **«Отту биече ажыдыңар»** (1-ги, 2-ги сериялары) 11.30, 2.40, 5.50, 9 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Тракторнстер»** 10.30, 2.30, **«Ээп кел, Беата!»** 4.30, 8.30, **«Шынаада демисел»** 6.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: **«Эдельвейстерниң чечектелип турар черинде»** 11, 2.10, 3.50, 5.40, 7.30, 9.20 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Солдаттың адазы»** 3, 7, **«Комсомольск»** 5, 9 шактарда.

„Родина-52", „Искра", „Новь", „Воронеж", „Сокол", „Селга", „Мир", „Ласточка", „Нева-2", „Алмаз", „Киев-7", „Юпитер", „Сатурн", „Топаз-2", „Планета"

ДЕП БАТАРЕЯЛЫГ РАДИОПРИЕМНИКТЕРНИҢ ЭДИЛЕКЧИЛЕРИНИҢ КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ

Роспотребсоюзтуң Росглавкоопромторгу чоннуң хуузунда чагыгларын ёзугаар «Восток» биле «Крона» деп радио батареяларын почта дамчыдыр чорудуп садарын организастаан.

Радио батереяларын, оларның өртээн чагыкчының турар черинде харылзаа салбырынга төлээри-биле почта дамчыштыр чорудуп бээр.

Бир батареяның өртээ: **«ВОСТОК» —6 рубль:, «КРОНА»—48 көпеек.**

Почта-биле чорударының чарылгазын чагыкчы боду төлээр.

Чагыгны дараазында адрестер-биле чорудар:

«Восток» биле «Крона» батареяларны чагыыры: **Верхний Уфалей хоорай, «Уралэлемент» завод, Росглавкоопромторгтуң Пермь баазазының салбыры.**

«Крона» батареяны чагыдары: **Воронеж хоорай, Пешестрелецкая кудумчу, 50, Росглавкоопромторгтуң Воронеж баазазы.**

Почта-биле чорудар посылка садыгның ачы-дузазын ажыгланар!

РОСПОТРЕБСОЮЗТУҢ РОСГЛАВКООППРОМТОРГУ.

Тыва автоэргелелдиң Кызылда автошколазы колхозтарга болгаш совхозтарга ажылдаар III класстың чолаачылар курузунга

СУРГУУЛДАР ЧЫЫП АЛЫРЫН ЧАРЛАП ТУР.

Кичээл 1966 чылдың март 1-де эгелээр.

Курска өөренирин күзээннер Кызыл, Шевченко кудумчузу 113-а бажыңда автошколага келир.

ДИРЕКЦИЯ ЧЕРИ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин — Кравченко кудумчузу бажың № 3. ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, 25-38, харыысалгалыг секретарының 23-35, партийжи амыдырал килдизиниң 23-54, агитация болгаш пропаганда килдизиниң 37-13, кодээ ажыл-агый килдизиниң 21-47, үлетпүр килдизиниң 22-64, чагаа, ажылчын болгаш кодээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистериниң 21-27, иштики информация килдизиниң 20-60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында парлалга эргелелиниң типографиязы.

ТС—00791.